

Fataburen 1980

Fataburen

1980

Tillverkning af Nationalgrupper till Paris Utställningen 1867

Fataburen

1980

Nordiska museets och Skansens årsbok

Redaktör: Ebbe Schön

Omslagsbilden: I Södermans ateljé.
Dockor tillverkas för Parisutställningen 1867.
Akwarell av Fritz von Dardel. Privat ägo.
Foto: Ulla Wäger, Nordiska museet.
Omslagsarrangemang: Håkan Lindström.

© 1980 Nordiska museet och respektive artikelförfattare.
Tryckt hos Bohusläningens AB, Uddevalla 1980

ISBN 91 7108 187 9

Jöns Ljungberg

– den konstnärlige tullvaktmästaren i härjedalsfjällen

Maj Nodermann

"Visste Du att i västra Härjedalen ligger snön 212 dagar per år, att det i västra Härjedalen finns ett 30-tal fjälltoppar på över 1 000 meter?" Så lockar turistpropagandan i november 1979. Men etnologen som gått ut och in i gårdarna i trakten vill i stället fråga: Visste Du att i västra Härjedalen skapades landets festligaste, färggladaste provinsmöbler i en överflödande fantasirik rokoko? Det började redan ute på gårdsplanen. Längs Ljungans och Ljusnans dalgångar låg en gång rader av timrade gårdar med mangårdsbyggnaden vänd mot söder, med framsidan rödbrun av solljuset och portalen skyddad av ett svängt takfall krönt av en snidad kartusch som på härjedalsdialekten kallades för "brand", färgsatt i rött och okragult.

Denna arkitektur är dessvärre i snabbt försvinnande. Mellan museernas byggnadsinventeringar på 1920-talet och 1950-talet har mycket gått förlorat. Det är endast den stabilaste och mest påkostade arkitekturen som överlevt, ofta bakom hembydsgårdens staket – fattigbebyggelsen hann helt utplånas.¹ Men av inventarier är glädjande mycket kvar, och i de flesta gårdar kunde man, åtminstone på 1950-talet, alltid finna något prov på denna märkliga möbelproduktion.

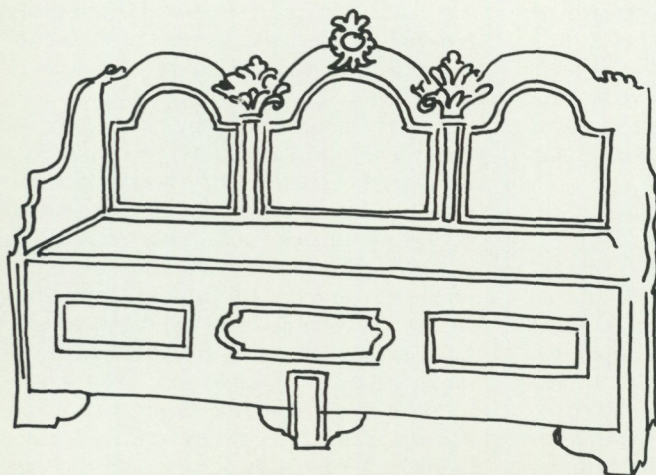
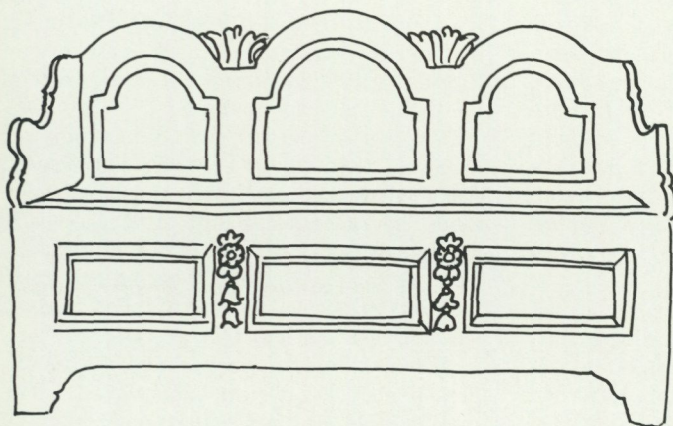
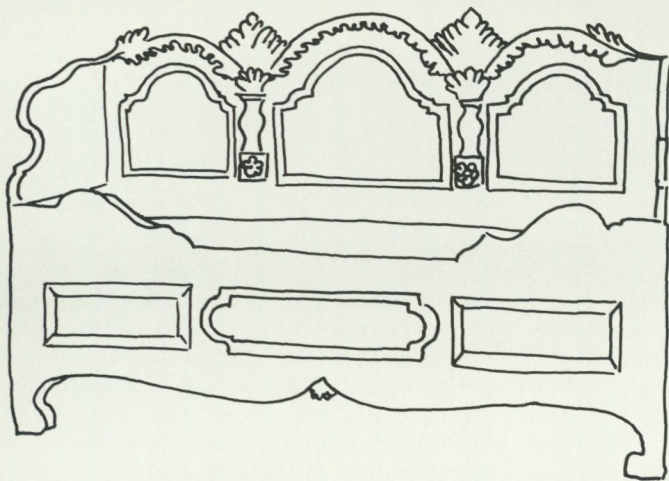
Möbeltyperna

Den speciella formgivningen med mycket kraftigt svängda profiler var främst knuten till två möbeltyper: sängar och stolar. Sängarna av äldre typ, de inbyggda kombinationsmöblerna med skåp och ståndur, var mestadels avlägsnade. Kvar i hemmen hade man tunga *utdragssängar* i furu, med bombastiskt svängda ryggar, målade i brun fa-

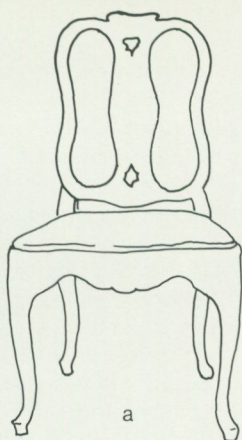
nerimitation. Dekoren visar drag från alla de passerade stilepokerna, med snidade blombuketter av rokokokaraktär och pilastrar med fantasikapitel och hängande rankor, utskurna och limmade på underlaget, av en typ som man närmast får kalla gustaviansk. Dessa sängar, numera vanligen omgjorda till soffor, är i allmänhet daterade mellan 1840–1870 och möter tidsmässigt nyrokokon. Storleken och tyngden har bidragit till att de stannat i trakten – de var obekväma att föra med sig.

Stolarna är högst individuellt formgivna, också de med drag av flera epoker samtidigt. Det förekommer rent rokokomässiga typer med genombruten balusterbricka och svängda framben och blandtyper med gustavianskt inslag, refflad framsarg och raka ben. De flesta kröns av den snidade kartusch som man känner igen från portalerna. Flera av dessa stolar är signerade med blyerts under sitsen. De daterade exemplaren ligger mellan 1840 och 1908. Stolarna går allmänt under namnet Ljungbergs-stolar, men det är bevisligen flera olika snickare som deltagit i produktionen, till vilket jag återkommer.

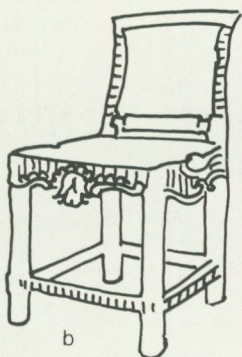
Av övriga möbeltyper kan man notera att *kistorna* är fåtaliga och små – det finns inga motsvarigheter till de stora norska kistorna på andra sidan gränsen. Inte heller ser man mycket av större *skåp*. Det stora skänkskåpet som är så typiskt för Dalarna har endast kommit en bit innanför gränsen i södra Härjedalen. Detsamma är förhållandet med de jämtländska eleganta rokokoskåpen – de har inte nått in i fjällvärlden. Från grannlandskapet i öster, Hälsingland, finns några små hängskåp med järvsömåleri, inte större än att man kunnat ta dem på släden – men

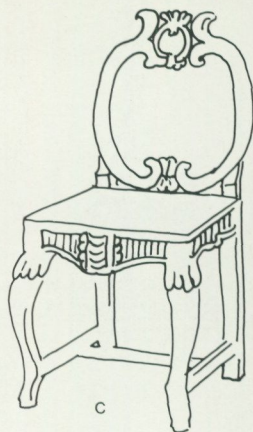
De sena västhärjedalska sängarna har en ryggprofilering som påminner om nyrokoks svällande soffor. Till funktionen är de utdragssängar som i gustaviansk tradition breddas från långsidan. De dekoreras med rokokos kartuscher, gustavianska rankor och empirens refflade pilastrar med bladkapitäl. De blandade stilelementen från skilda epoker gör dessa sängar till något av det mest säregna i svensk provinskonst. Daterade exemplar mellan 1840 och 1870. Teckningar av förf.

a

b

c

Västhärjedalska stolar:

a. Tillverkad av Jöns Ljungberg för bruksherrgården i Ljusnedal. Privat ägo.

b. Signerad 1841 av Jöns Andersson med uppgiften att den är den första han gjort "af Model". Ryggpartiet skadat, balusterbrickan saknas och krönpartiet ersatt med en tvärså. JLM 160 51.

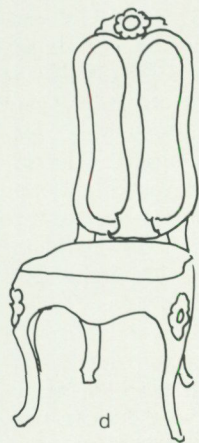
c. Tillverkad av Lill Ola i Dalen, daterad 1845. I botten anteckning med rödkrita att den tillhört bonden Olof Rickardson och Stina Jönsdotter i Ottsjö (Vålådalen, Jämtland). NM 105 939.

d. Okänd tillverkare. Svegs hembygdsgård.

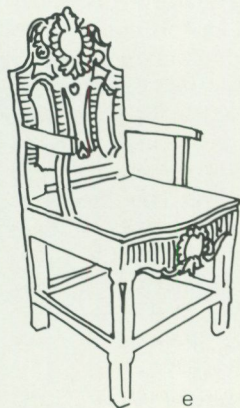
e. Karmfätölj tillverkad av Jöns Andersson 1843, en direkt kopia efter Ljungbergs prototyp.

f. Stol med konstfullt genombruten ryggbricka, som har viss släktskap med engelska förebilder. Okänd tillverkare, möjligen Stor-Henrik från Glöte i Linsäll socken. NM 106 327.

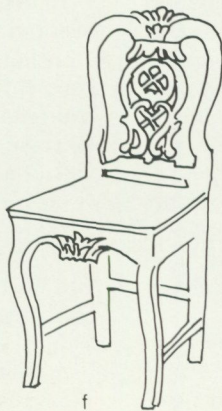
g. En av Anders Halvardssons många stolar, de flesta daterade på 1860-talet, denna 1857. Privat ägo.

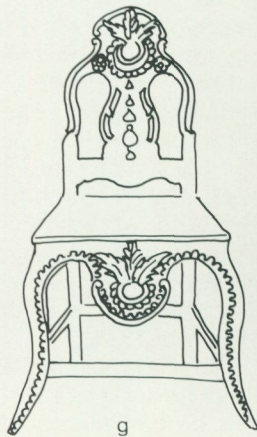
d

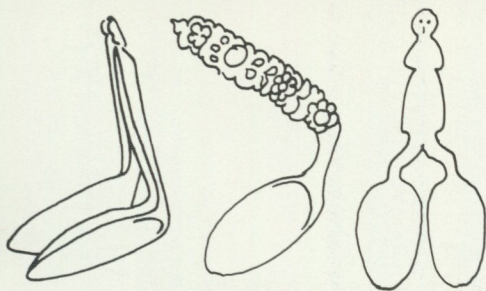
e

f

g

Träskedar, mer eller mindre omöjliga att äta med, använda vid bröllop, särskilt inom Tännäs och Linsells socknar. NM 35 681, 103 742, 13 908.

de stora möblerna har man inte släpat upp i fjälltrakterna och inte heller har man kopierat grannlandskapens möbelformer. Skåpen i västra Härjedalen, Storsjö kapell och Tännäs socken är skänkskåp med svängd överdel, vanligen blygsamma i formatet och med den speciella kartuschen på krönet.

Till de mest konstfullt utförda möblerna hör *klockfodralen*. Golvuret var statusspjäsen framför andra, där fodralets rika dekor skulle svara mot den stora investeringen i ett urverk – vanligen av moratillverkning. Visserligen var de västhärjedalska snickarna tusenkonstnärer, men urverk gjorde de inte.

I denna säregna träskärrartradition ingår också alla småtingen, tex de konstfullt skurna *bröllopsskedarna* med en konstnärlig, ofta humorfylld och ibland smått galen utformning. Också här har man gott om daterade exemplar. I Nordiska museets samlingar förekommer flera skedar som inköptes under Artur Hazelius' tid såsom nyttilverkade på 1880-talet. Skedarna är skickligt skurna men alla hittills anonyma. "Skurne medelst tälgnärf af en person af allmogen under sistlidna vinter" är den enda uppgift som lämnas – i detta fall om en sked från 1875.

Tännäs socken och Storsjö kapellförsamling är gränsland mot Norge. Byarna är varken stora eller tätbefolkade. Kartan visar

hur byarna följer dalgångarna upp mot fjäl-len. Längs Ljusnan ligger Tännäs kyrkby, Ljusnedal och närmast gränsen den forna gränstullstationen Funäsdalen. Vid Ljungans översta lopp, där fjällbäckarna börjar bli flod, ligger Ljungdalen och längst upp i fjäl-len Bruksvallarna.

Det snödjup som turistbroschyrerna idag anger som lockelsemedel uppskattades föga av innevånarna på 1800-talet. Det innebar isolering, en kort och hektisk skördetid med vanligen klen utbytte, framtvungade behov av extraförtjänster, utöver vad jord och kreatursskötsel gav, och svårigheter att avyttra produkterna. Handelsförbindelserna gick kortaste vägen över gränsen till Norge, trots allt bäst på vinterföre. Mellan Ljungdalen och byarna söderöver fanns ingen körväg. Det kan än idag vara problematiskt att vintertiden ta sig över Flatruet, som inte alltid går att hålla plogat. Det är här i dessa isolerade och fattiga trakter med ett bitterkallt klimat som man finner spåren av en originell och produktiv snickarskola. Man frågar sig varför just här. Det är rimligt att undersöka om det har funnits särskilda förutsättningar för en sådan blommande verksamhet. Den alltid tidigare givna förklaringen är grannskapet med Norge.² Men det är inte hela sanningen; det är andra faktorer som måste beaktas, dels de enskilda konstnärsprestationerna och dels de speciella förutsättningar som den nu nerlagda bruksrörelsen i Ljusnedal en gång gav.

1959 påbörjades en inventering av möbelbeståndet i Jämtland och Härjedalen av Jämtlands läns museum. Man mötte då ett stort intresse och en levande tradition om traktens möbelsnickare. Därtill påträffades flera signerade och daterade möbler. Kompletterad med arkivaliska uppgifter gav denna inventering konturer åt en rad konstnärliga bönder med en fin träskärrartradition. Det var Anders Halfvarsson (1791–1870) och Jöns Andersson (1819–1908), Olof Halfvarsson (1879–1864), kallad Lill-Ola i Dalen och bonden och konstnären Olof Ingebriktsson i Tännäs (1773–1854). Men främst av alla talade man om Jöns Ljung-

berg, bondpojken från Ljungdalen, som reste till Stockholm och kom tillbaka som utlärd schatullmakare.

Schatullmakaren Jöns Ljungberg (1736–1818):

Utbildning

Om Jöns Ljungberg vet man ganska mycket. Förutom tillgängliga data i födelse- och dödböcker, mantalslängder och skråhandlingar finner man personomdömen om honom i Sjötullens arkiv i de Personella berättelserna och i det gravtal som hölls vid hans bår av hans personlige vän, f komministern Carl Wagelin (jfr registret med alla sammanförda data).

Ljungberg var bondson, född i Ljungdalen, barn till bonden Anders Jönsson och Märta Persdotter. Hans skolgång ordnades så att han undervisades i räkning, kristendom och skrivning av Lars Råmark, den tydligen sympatiska bokhållaren vid Ljusnedals bruk som tycks ha lyckats så gott i sin lärargärning att gossen Jöns vid tolv års ålder med sin goda handstil kunde sändas som skrivare till befallningsman Spårnberg i Sveg, där han skulle ha stannat i sex år. Spårnbergs var den mest betydande familjen vid denna tid i Härjedalen och att få vistas i detta hem var en god start för en bondpojke. Redan som ung sysslade han med kvalificerat bildhuggeri, och när han vid 20 års ålder lämnade hembygden för att utbilda sig, skänkte han en egenhändigt snidad nummertavla till Storsjö Kapell "före dess avresa till Stockholm".³

I Stockholm inskrevs han hos den nyblivne mästaren i snickarämbetet Isaac Ahlgren 1757. Denne avled emellertid året därpå, och vem som sedan handledde Ljungberg är inte känt.⁴ Hans utskrevs efter behörigt gesällprov 1761. Vari detta prov bestått är inte heller känt. Den kartusch med akan-tusskärning som förvaras i den nuvarande hembygdsgården och som uppges vara "Ljungbergs mästestycke" kan det inte vara fråga om, eftersom man vid denna tid helt övergivit akan-tusskärning i huvudstaden.⁵ För att få ut gesällbrevet fordrades sk

bördsbrev på att man var född i äkta säng, och ett sådant begärdes också för Ljungberg vid vårtinget i Wemdalen samma år. Åren mellan 1761–63 har Ljungberg varit på vandring och antagligen mellanlandat i Gävle, eftersom han enligt det tidigare nämnda gravtalet skulle ha utfört beställningsarbete där hos landshövding Sparre.

Kyrkligt beställningsarbete

Från och med 1763 kan man följa hans verksamhet i härjedalskyrkorna. Helt visst hade han hoppats på omfattande beställningsarbeten när han efter sju år återvände som utbildad schatullmakare. Hans första uppdrag blev predikstolen i Wemdalens kyrka 1763, ett mästerverk i sitt slag, där han har velat visa hela sitt kunnande. Predikstolskorgen formade han svängd som en bukid rokokobyrå, i träslag från trakten, furu och hägg. Mellan de rutfanerade fälten lade han eleganta snidade och förgyllda rankor och kartuscher. Förstlingsverket blev uppseendeväckande. Församlingen hade här knappast sett en fanerad byrå och både form och teknik kändes nya och främmande. Faktum är att det skulle dröja ända till 1777 innan Ljungberg fick nästa större beställning, denna gång i Hede kyrka.

Arbetet är inte specificerat men högt betalt, 959 dl kmt. Eftersom predikstol och altarpupsats redan fanns på plats måste arvodet avse hela den övriga dekoren. Kyrkan är ett smycke i rikaste rokoko med blomstersnidade bänköverstycken, altarring med skulpterade fält, predikstolstrappa med Gustaf III:s monogram omgivet av bladverk, ingångsdörrar prydda med frukter, rosor och snäckor och en rikt profilerad korbåge. Bågen är fyndigt komponerad, genombruten av ovala öppningar, där snidade rankor är trädde ut och in. Själva idén med korbågen är inte hans egen, en sådan hade konkurrenten Edler utfört i Näs kyrka i Jämtland redan 1771, men dekoren är Ljungbergs egen skapelse. 1790 gjorde han predikstolen där men vågade då inte göra om experimentet med fanér utan levererade en slät predikstolskorg i furu med snida-

Predikstol, utförd 1763 för Wemdalens kyrka. Abraham Hülphers omnämner den som "en af Häggträd gjord predikstol med inlagda stycken, som Schatullmakaren Ljungberg förfärdigat". Foto förf, JLMs fotoarkiv.

de ornament. Denna gång blev församlingen besviken över enkelheten och fann priset högt och dekoren ynkelig.

Det ligger nästan 30 år mellan de bägge predikstolarna. Till Vemdalen 1763 kom en entusiastisk, just färdigutbildad ung yrkesman som presenterade det senaste från huvudstaden. I Hede 1790 var bildhuggaren en isolerad tullvaktmästare, som aldrig återsett Gustav III:s Stockholm och inte haft fortlöpande kontakter med yrkeskolleger. Den religiösa symbolik som nu allmänt präglade nyklassicismens kyrkoinredningar anammade inte Ljungberg. Korset och törnekronan har han aldrig snidat. Han behöll sina rankor och kartuscher. Den enda eftergiften åt den nya gustavianska modestilen är pilastrarna i lågrelief med bladfor-

made kapital. Inte heller dessa är skurna med någon synnerlig spänst, och man är böjd att hålla med hedeborna, som klagade över den enkla dekoren. Dessa pilastrar med bladkapital skulle för övrigt bli en mycket uppskattad dekordetalj inom möbelsnickeriet och användas av alla Ljungbergs efterföljare på soffor och sekretärer.

Predikstol i Hede kyrka tillverkad av Jöns Ljungberg 1790. Här i vitt och guld, fotograferad före konserveringen. Den ursprungliga färgsättningen med turkosblå marmorering och snidad dekor i rött, grönt och gulockra numera framtagen. Ornamentsdetaljernas bladkapital, rankor och blommor skulle bli flitigt kopierade av hans efterföljare. JLMs fotoarkiv.

Kyrkdörrarna i Hede får räknas till det mest personliga av Ljungbergs snidade arbeten. På ljusblå grund avtecknar sig i hög relief drucklasar och snidade blommor och blad runt den sköld som en gång burit den nu utplånade devisen "Wi villje gå inn uthi Herrans boningar PS 132:7,9". Hans rocaille är här mera härjedalsk än fransk och svänger ut likt en bastant fiskstjärt. Under den löper den lodräta blomranka som återkommer på de flesta av hans arbeten. Hans nummertavlor och ramar är skurna med stor finess i kompositionen, men allra vackrast är kanske hans ljuskronor, helt snidade i trä, formgivna med balans och skurna med säker hand, trots att han var nära 70 år när han tillverkade den sista för kyrkan i Tännäs.

Inalles arbetade Ljungberg i sex kyrkor, alla i Härjedalen. Han lyckades med det erkänt svåra, att bli profet i egen stad: inom det egna pastoratet togs han flitigt i anspråk och det är hans rokokostil som präglar kyrkoinredningen i Hede, Wemdalen, Tännäs, Ljusnedal och Storsjö kapell. Enstaka arbeten (två nummertavlor och en ram) utförde han i Lillhärdal. Men mera blev det inte, och han fick inte en enda beställning i Jämtland trots att han hade släktförbindelser där.

För en nutida betraktare är det förvånande att inte Ljungbergs kvalificerade arbeten skulle bli till fullo uppskattade och mera efterfrågade. Oavsett vari den direkta orsaken låg fick han inte tillräckligt många uppdrag för att kunna existera enbart som kyrkoinredare – han utkonkurrerades av den framgångsrika jämtlänningen Johan Edler d ä som helt kom att dominera kyrkoinredningen inom Härnösands stift.⁶

Konstmästarsysslan och de norska ugnarna

Vid sidan av de välbetalda, men glesa kyrkliga beställningarna var Ljungberg fram till 1782 knuten till Ljusnedals bruk. Han nämns som konstmästare och bälgmakaren varken anställningsvillkor, löneförhållanden eller arbetsuppgifter är kända.⁷ Vid

bruket tillverkades under 1700-talets andra hälft allehanda nyttosmide, plogbillar, spik m m, men även järnugnar av norsk modell i två etager. De går även i bouppteckningarna under benämningen "norskugnar". Dekoren är speciell och visar på ena långsidan i en oval medaljong en same åkande efter ren och ackja. I all citerad litteratur om dessa ugnar uppges de vara ritade av Jöns Ljungberg. Detta kan mycket väl vara riktigt. Själva formgivningen i två etager är ovanlig i Sverige men är allmänt förekommande i Norge. Likaså den refflade bakgrund mot vilken dekoren avtecknar sig. Denna reffling återkommer i all dansk-norsk gjutjärnsornamentik. Detsamma gäller motivet med medaljong inramad av girlanger som är upphängda och trädde igenom öglor. Nygård-Nilssen har i sitt stora arbete om den norska järnugnstillverkningen hela bildsidor med detta motiv i olika varianter.⁸ Det speciella motivet med renekipaget förekommer också på norska sidan och har vid Mostadsmarkens järnbruk gjutits så tidigt som 1783, eventuellt tidigare. Matriserna för det norska Mostadsmarken och det svenska Ljusnedal ligger ytterst nära varandra – enda skillnaden är en rosett i den norska varianten och en blomma bland granarna i den svenska. Stöpning av järnugnar igångsattes i Ljusnedal redan i slutet av 1760-talet, men hur den första modellen såg ut är inte känt, endast att dåvarande brukspatronen Södergren varit över vid Mostadsverken för att studera gjutteknik.⁹ Om renekipaget föddes på den norska eller svenska sidan är tillsvidare omöjligt att säga. Motivet går i alla händelser tillbaka på Schefferus' mycket spridda och ofta kopierade framställning.¹⁰

Mostadsmarken har ytterligare en två-etageugn med blomsterurna och girlanger mot refflad botten till vilken man finner en ytterst snarlik variant från Ljusnedal. De bägge trämodellerna måste vara skurna av samma hand. Nygård-Nilssen anser att Jöns Ljungberg från Sverige står för formgivningen på bägge sidor gränsen. Det finns ingenting som talar emot detta. Ljungberg har bevisligen vistats i Norge vid flera tillfällen. I gravtalet nämns beställningsarbete

i Norge, och vid svärfaderns frånfälle 1781 uppges att Ljungberg inte kunnat närvara eftersom han då vistades i Norge.¹¹ Tidsuppgiften skulle kunna stämma väl med ett eventuellt uppdrag vid Mostadsverken, som endast ligger några mil från gränsen. Vilka matriser som skurits först, de i Mostad eller de i Ljusnedal, kan inte avgöras. I Ljusnedal avlöste brukspatronerna varandra i tät följd och Ljusnedalsugnarnas sidostycken försågs ibland med nye ägarens initialer och någon gång med årtal. Det sena årtalet 1823 på en Ljusnedalsugn markerar just ett ägarskifte – det är då patronen Petrus Wiklund tillträdde – och är gjutet efter en ny skuren förlaga med pärlbård som avviker från den övriga dekoren. Ugnar med initialerna ZW bör vara tillkomna under Zacharias Wiklund, bruksägare 1796–1816, PW avser Petrus Wikström 1823–28.

Den eventuella beställningen vid Mostadsverken är det enda norska uppdrag som verkar sannolikt för Ljungbergs del. Uppgiften att han skulle ha varit uppe i Trondhjem och skulpterat portalerna till Stiftsgården och där avbildat en känd förbrytare bär till alla delar mytens prägel.¹² Dels är dörrarnas skulpturer tämligen illa skurna, dels är det förmenta förbrytarhuvudet en rejält missuppfattad lejonmask med praktiga mustascher. Ljungberg visste rimligen hur ett lejon såg ut. Snarare hör det till mytbildningen kring bygdens store son att sammankoppla honom med den legendariska Stiftsgården, Nordens största träbyggnad.

I statens tjänst

Den stockholmsutbildade schatullmakaren nödgades konstatera att det inte fanns kundunderlag i hemtrakten för en yrkesman med hans utbildning. Här bodde mest fjällbönder, kolare och gruvbrytare. De fåtaliga högre ståndspersonerna utgjordes av "Prästskapet, Cronobefallningsman, Ljusnedals bruksegare och Betjäning samt Gränsetullstaten".¹³ I Gränsetullstaten ingick på senare år även Ljungberg själv. När kyrkoförsamlingarna gav inredningsuppdragen

till konkurrenten Edler, när Bruket inte längre kunde erbjuda en avlönad konstmästaryssla, när de norska beställningarna blev sporadiska och traktens folk inte hade råd att köpa fanerade möbler, måste Ljungberg se sig om efter en försörjningskälla. 1782 blev han tullvaktmästare vid Funäsdalens gränstull mot Norge. Den tjänsten innehade han i 24 år, då han avgick med pension vid 70 års ålder. Som tullman gjorde han sig känd för stor älskvärdhet. I gravtalet nämnes särskilt att "han uppfyllde sin plikt emot överhetens bud, utan att förolämpa sina Medborgare genom otidig beställsamhet, girighet osv. Nej, han var vän med mänskligheten och därför av alla älskad tillbaka." Han säges även enligt samma källa ha varit "munter och artig". Hans uppdrag vid tullen kan följas i de Personella berättelserna.¹⁴

I november 1782, 46 år gammal, antogs han till "Besökare", vilket motsvarar tullkontrollant. Sysslan var lågt betald – 25 riksdaler i årslön, en summa som förblev konstant fram till pensioneringen. Som jämförelse kan nämnas att tullnären själv hade 45 riksdaler. Om det ingick någon form av sportler framgår inte, men i tullföreståndarens årsrapporter – under flera årtionden formulerade av J Björkebaum – ingår upprepade förklaringar till att gränstullstationen inlevererade så små summor. Man hänvisar till att "allmogens i detta land hafva sin mesta näring af Boskapsskötsel samt Fiske, djur- och fågelfångst" samt att man i Tännäs socken "biträder Ljusnedals jernverk med kolning". Man har låg frekvens på transitohandeln.

Besökaressysslan var ingalunda heltidsarbete. Om Ljungberg framhålls genom alla åren att han "practiserar Snickare och Phanerarbeten". Av personomdömena kan man utläsa att snickarverksamheten varit hans huvudintresse. Som tullare beskrivs han 1785 som "tjenstfärdig och lydig", 1786 som "i professionen tjänlig", 1787 såsom "passabel" i sysslan, 1801 "pålitlig och ehuru nu till åren kommen äger han dock en god hälsa och kropps Constitution". Dock prisas han inte för fysiska prestationer. Ljungbergs

meriter är främst att han kan läsa, räkna och skriva, vilket framhålls i de återkommande personomdömena. Skrivkunnighet var inte obligatorisk för besökarna och om en nyanställd anmärktes att denne "kan ej skriva". 1803 är Ljungberg fortfarande vid god hälsa, men 1804 börjar det bli sämre. Han uppges inte kunna sköta tjänsten och hans bisyssla, möbelproduktionen, tycks då heller inte vara stor. Om "Snickarearbetet, hwilket han i yngre åren lärt i Stockholm (sägs att) wid tilltagande ålder kan det numera ej wara honom till vidare förtjänst". Hans bostadssituation är då inte den bästa och han "eger en gammal stufwa wid Tullbommen" 1804. Han är kvar i tjänst vid fyllda 70 men orkar allt mindre. 1806 anmärks att han endast kan klara av tjänsten vid tullbommen, där han ju är bosatt och hans årslön är oförändrat 25 rdl Banco.

Undansmitande förbönder, som försöker ta sig igenom utan att betala tull, får jagas av andra, och när han 1807 äntligen får löneförhöjning till 40 rdl tvingas han lämna hälften till en extra vaktmästare som uppges vara god skytt och skidlöpare. Detta var en form för pensionering. Den gamle Ljungberg har för övrigt "haft Oseden att öfwerlasta sig med starka drycker", fått varning och bättrat sig. Ännu 1810 bor han kvar i sin tullvaktarstuga, då Norge-Sverigeunionen är ett faktum och tullfrihet inträder.

Detta låter ganska bedröfligt, men kyrkoräkenskaperna och de daterade möblerna visar att han långt in i ålderdomen kunnat utföra kvalificerat arbete. Så sent som 1797 leder han en omfattande och krävande ombyggnad av Tännäs kyrka, och 1810 skär han en nummertavla till Storsjö kapell. Handstilen är oklanderlig och tyder inte på någon som helst darrhänthet.

Uppgifterna från hans nedgångsperiod dominerar, för glansdagarna saknar man nästan belägg. Han gjorde ett ståndsmässigt gifte. År 1774, 38 år gammal, vigdes han vid en jämtländsk officersdotter, jungfru Lisa Grip, uppvuxen på ett kaptensboställe i Brunflo. De fick sitt enda barn, dottern Märta Christina, året därpå. Hustrun avled 1784 och Ljungberg förblev änkeman.

Sina sista år tillbragte han hos denna dotter, då gift i Ljungdalen och bosatt på faderns födelsehemman.

Möbelproduktionen

Det kan tyckas att schatullmakaren Ljungberg fick liten användning för den dyrbara stockholmsutbildningen. Marknaden för fanerade möbler var inte stor. Varken hos kronolänsman, den fattige brukspredikanten eller de förmögnare bönderna hade man råd att beställa fanerade möbler. Undantaget var herrskapet på Ljusnedals bruk. Någon gång före 1790 erhöll Ljungberg sin största beställning på möbler, där han fick användning för hela sitt kunnande. Mitt i fjällvärlden låg en gång brukets corps de logi och rester av dess inredning finns idag spridd hos brukspatronessans efterlevande släktingar inom Tännäs socken. Här beställdes en gång, ovisst vilket år, ett magnifikt salskåp av mästestycketyp, helt inlagt i rutfanér i ljusa träslag. Det har svängt överstycke och mittpilaster med en rikt snidad blomsterkorg, lådor i nederpartiet och brännförgyllda beslag. Blomsterkorgen har stora likheter med det skulpterade krönpartiet på Ljungbergs nummertavla i Hede kyrka och det är helt klart att blommorna är skurna av samma hand. Inläggningarna synes vara gjorda i hägg och plommontrå. På den understa lådbotten finns signaturen "J. Ljungberg", skriven i blyerts. Några av lådorna har påskrift med Ljungbergs handstil "Of de linke Hand", respektive "Off de Underst". Detta måste tolkas så att han arbetat efter utländska mönsterblad eller på annat sätt kommit i kontakt med främmande snickartermer.

Han utnyttjade skickligt det randiga päronträet, som han skar i ytterst smala remсор. Varje remsa bredd motsvarade träets naturliga randning. Dessa limmades med en viss förskjutning och han fick därmed bekvämt en schackbrädeseffekt, som man kan se på dörrarnas sidopartier. På mindre ytor, såsom smålådor och skrin, bemödade han sig däremot om att lägga "äkta" schackrutor av olika träslag.

*Kabinettskåp,
av mäs-
ter-
stycketyp, rut-
fanerat, med
snidad bloms-
terkorg på krö-
net. H 232 cm,
Br 123 cm,
Dj 60 cm. Till-
verkat av Jöns
Ljungberg för
Ljusnedals
bruksherrgård.
Rutfaneret är
lagt med ytterst
små fanerstyc-
ken efter ett
komplicerat
schema. Privat
ägo. Foto 1932,
NMs fotoarkiv.*

Rutfanerad byrå, tillverkad av Jöns Ljungberg för bruksherrgården, H 84, L 103, Br 56 cm. Vid fotograferingstillfället 1959 var träet mycket blekt och skivans faner helt försvunnet, det underliggande mönstret dock ännu synligt. De brännförgyllda originalbeslagen sannolikt medförda från Stockholm. Foto L Björkquist, JLMs fotoarkiv.

För bruksherrgården tillverkade han även en väl proportionerad, bukig rutfanerad byrå av elegantaste stockholmsmodell. Även skivan var ursprungligen fanerad – 1959 syntes endast spår härav. Ett rutfanerat spelbord ingick även i beställningen och något dussin stolar, formgivna i rokokostil och målade i brun fanerimitation. Rester av ljus grågrön färg kunde i något fall spåras 1959.

Denna beställning är styrkt av flera samverkande traditionsuppgifter och man kan

följa den i släktens bouppteckningar. För dessa kvalitetsmöbler bör Ljungberg ha fått bra betalt. I 1792 års bouppteckning upptas kabinettskåpet till sex riksdaler – nära tre månadslöner för en "Besökare" – den fanerade byrån till tre rdl och spelbordet 32 skilling. De var då tämligen nytillverkade och Ljungberg måste rimligen ha fått mer eller lika mycket som det angivna bouppteckningsvärdet.

I kundkretsen har även ingått norrländska prästfamiljer, och två signerade arbeten

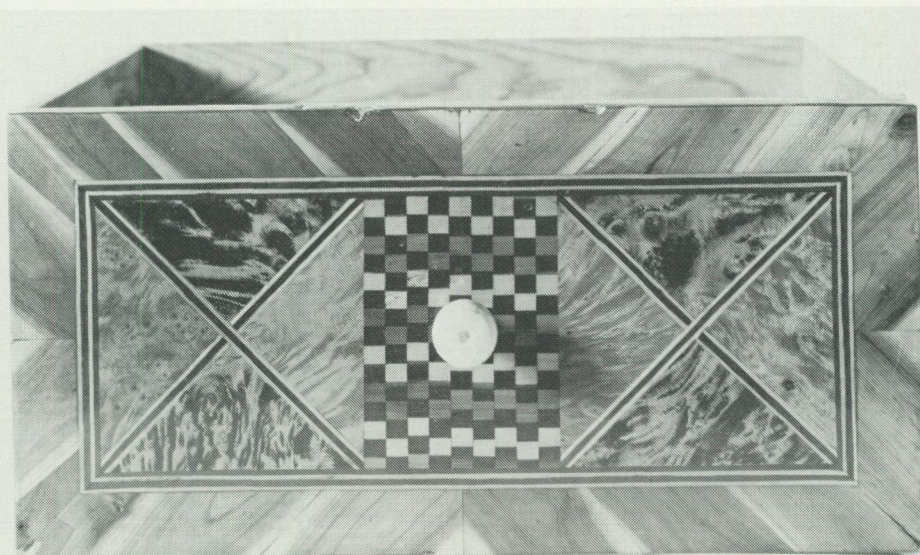
från Ljungbergs glansperiod är kända. En fanerad nätt rokokobyrå av samma proportioner som brukspatronessans är signerad av Ljungberg på skivans undersida med uppgift om att den är tillverkad för magister Rizén (sannolikt Petrus Rizén som 1787 var pastor i Torsåker och i sitt andra gifte besläktad med familjen Robsahm). Den andra möbeln är en omsorgsfullt fanerad skrivklaff i plommonträ och lönn på blindträ av furu och med svarvade knoppar av renhorn. På klaffens framsida inom en krans i inlagt arbete står initialerna W H för Wilhelm Huss (gift med Gertrud Wagenius, dotter till brukspredikanten i Ljusnedal). I botten under en av smålådorna finner man en inskription i blyerts, hårt nött, men till vissa delar läsbar "Förfärdigad af Manufaktur Jöns

Lju . . erg år 1776 d 17 juli". Handstilen är inte Ljungbergs eleganta pictur, men anteckningen är skriven med 1700-talsstil, och den detaljerade tidsangivelsen talar för att notisen är gjord i samband med leveransen.

Titeln manufaktur tyder på att Ljungberg, som vid denna tid var anställd vid Ljusnedals bruk, varit angelägen att betona sin samhörighet med bruket. Det är även värt att notera att dessa beställningar har gjorts av personer som i en eller annan form haft relationer till Ljusnedals bruk. Utöver de här nämnda har inga ytterligare fanermöbler kunnat spåras och produktionen kan knappast ha varit stor.

Om nu Ljungberg felbedömde möjligheterna att få tillverka högre ståndsmöbler så fick han ställa om produktionen för att pas-

Låda till sekretär i den för Ljungberg typiska fanertekniken med mycket små schackrutor, varje ruta ca 4 mm bred, ibland lagda diagonalt som på brukspatronessans skåp. Det i alla hans kända arbeten starkt randiga faneret är plommonträ, den melerade ytan är alrot i två nyanser, smårutorna innehåller lönn och jakaranda, de tunna bårderna amarant och lönn. Blindträet är furu, knappen av horn, troligen renhorn. Uppgifter om träslagen har vänligen lämnats av konstsnickare Bengt Sylvé, Stockholm. Foto Ulla Wåger 1980, NMs fotoarkiv.

sa bönder, torpare och kolare. Vi vet att han gjorde salsstolar dussinvis till brukspatronen och att dessa hade en stram formgivning efter den rådande möbelstilen i huvudstaden. Men i hela västra Härjedalen finns i gårdarna i olika varianter dessa särpräglade festliga rokokosvängda stolar med genombrutna balusterbrickor och färgglada fjäderkartuscher som allmänt går under namnet Ljungbergs-stolar. Vid inventeringen på 1950-talet påträffades flera signerade – men ingen av Ljungberg. Det var de tidigare nämnda Anders Halvarsson och Jöns Andersson som med blyerts skrivit sina namn och dateringarna ligger mellan 1840–70. Jöns Andersson hade på en av sina stolar

antecknat att den var den ”första som han gjort af modell”. Det måste alltså ha funnits en prototyp, som varit värd att efterlikna. Men ingen sådan stol av Ljungbergs egen hand kunde då återfinnas. Först 20 år senare skulle en äkta Ljungberg-stol komma i dagen – och den befann sig 1968 i Stockholm hos jämtlänningen, numera framlidne fil dr Gustaf Näsström. Den förvärvades av Nordiska museet 1974.

Stolen är en karmfätölj, daterad 1800 (alternativt 1810), utförd i en högst personlig stilblandning av rokoko med gustavianska inslag. Den står på raka ben och framsargen är refflad, armstöden är indragna på 1700-talsmanér, för att ge plats för styvkjortlar.

Karmstol, den s k prototypen. H 102 cm, Br 58 cm, Dj 46 cm. I botten signerad med blyerts "Förfärdigat av Jöns Ljungberg i Ljungdalen år 1800 (1810)". Formgiven med stildrag från skilda epoker under de senare åren av hans yrkesverksamhet. NM 292 073. Foto Grundström, NM:s fotoarkiv.

Ovan signeringen från stolen på motstående sida. Th prov på Ljungbergs vackra handstil och signatur från en handling som han bevittnat 1802 i Funäsdalen. Härjedalens fornminnesförening saml Vol 6 ÖLA.

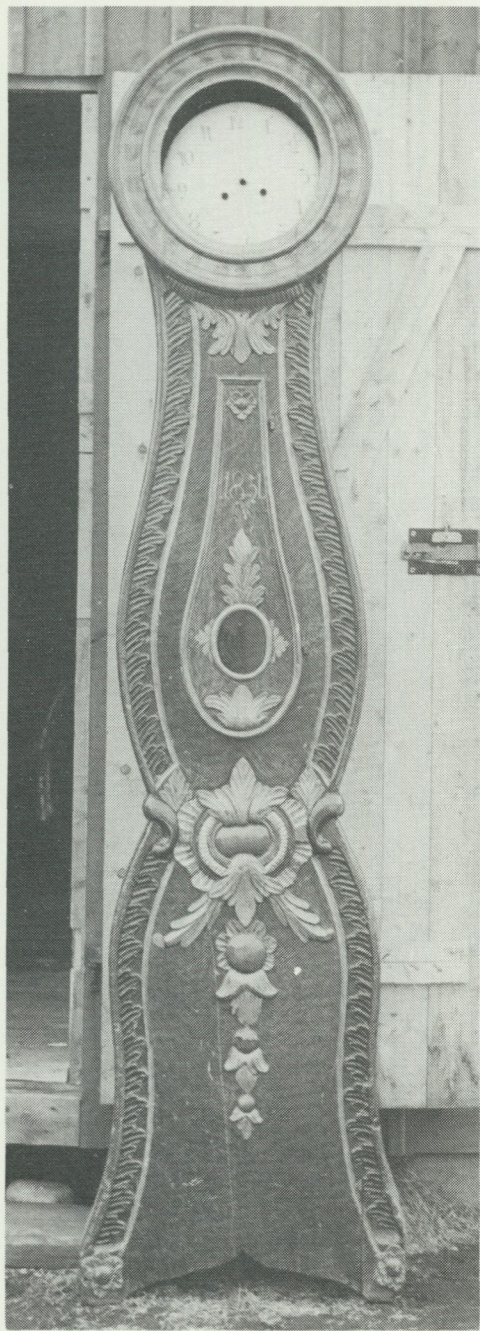
J Ljungberg

Ryggen har genombruten balusterbricka med små parställda utskurna hjärtan och krönes av den typiska härjedalskartuschen med fjäderliknande blad, inramad av snidade hängande blommor. På sittbrädans undersida står med Ljungbergs sirliga handstil i blyerts "Förfärdigad av J Ljungberg i Ljungdalen år 1800 (1810)." En grafologisk kontroll av Ljungbergs namnteckning på några handlingar i Landsarkivet i Östersund uteslöt varje misstag. Signaturen var äkta. Detta var alltså det länge sökta och mycket efterlängtade beviset. Beviset för att schatullmakaren, som blev tullvakt, inte i besvikelsen förlorade sin konstnärliga glädje. I stället skapade han en ny och festlig möbelstil, avpassad för fjällböndernas villkor, gjord i furu med rika sniderier, som med

traktens träskärartradition inte var svåra att utföra. Han blandade ogenerat en mjuk rokokoprofilering mot refflat underlag, en kombination som inte är vanlig inom möbelkonsten, men väl i gjutet material, och som får betraktas som ett resultat av hans kontakter med Mostadverken i Norge och den dansk-norska mönstertraditionen för järnugnar.

Efterföljarna

Den snickartradition som utvecklades i Ljungbergs efterföljd kan i några fall vara frukten av direkt lärare-elev-kontakt, även om detta inte kan arkivaliskt styrkas. I mantalslängderna söker man förgäves efter läropojkar i Ljungbergs hushåll. Vid de kyrk-

Ståndur med rika skärningar, typiska för Olof Ingebriktssons arbeten. Privat ägo. Foto förf, JLMs fotoarkiv.

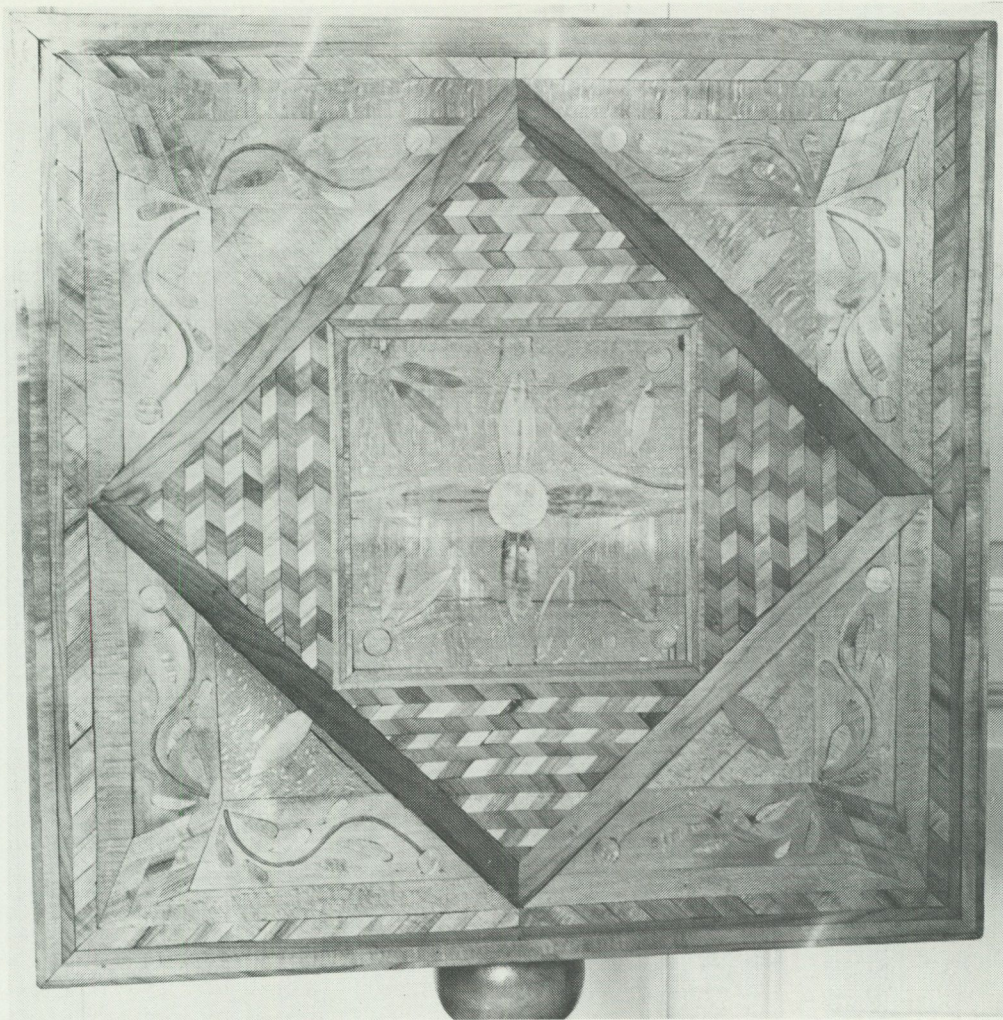
liga inredningsuppgiften hade han enligt kyrkoräkenskaperna haft medhjälpare, men inte i något fall nämns dessa vid namn.

Storsnickaren i Tännäs, *Olof Ingebriktsson*, född 1773, kan tidsmässigt ha varit Ljungbergs elev. De utförde bägge arbeten i Wemdalens kyrka – dock ej samtidigt. Ingebriktssons kyrkliga arbeten är belagda genom räkenskaperna och hans främsta verk är den elegant skulpterade genombrutna korbågen i Wemdalens kyrka, direkt kopierad efter den som Ljungberg snidade i Hede på 1770-talet. Man igenkänner varje detalj från Ljungbergs mönsterformer: rankorna, kartuscherna, de urkälade "randiga" bladen. Dock med mindre elegans i utförandet.

Wemdalen-bågen är snidad så sent som 1811. Den är därmed ett av de sista arbeten i rokoko som utfördes i mellersta Norrland, där man vid denna tid inredde kyrkorna i sträng nyklassicism. Den är ett gott exempel på hur hårt bunden man var av den lokala snickartraditionen och Ljungbergs rokoko och hur tongivande han varit i sin krets.

Ingebriktsson förde dagbok med spridda anteckningar åren 1799–1847. Ljungbergs namn nämns ej där och ingenting om var Ingebriktsson fått sin skolning. Notiserna gäller företrädesvis skörd och sådd och väderlek men utgör även kassabok för de möbler som han tillverkade och sålde med uppgifter om pris och beställare. Trots dessa uppgifter har det inte gått att spåra några av just dessa föremål. Inga signerade arbeten är påträffade, och de som upptas i registret tillskrivs honom enbart på traditionsuppgifter. En mycket noggrann inventering gjordes i Ingebriktssons hemtrakter i samband med undersökningen kring sjön Lossen¹⁵ där flera av de intervjuade familjerna var besläktade med honom och traditionsuppgifterna får anses ha ett gott underlag. För personuppgifter om Olof Ingebriktssons hänvisas till registret.

Två skickliga snickare som kan ha hunnit få direktkontakt med Ljungberg är bröderna Halfvarsson, Anders och Olof, bägge sonsöner till hans företrädare konstmästaren

Bordskiva med inläggningar 66 cm i fyrkant. På undersidan signerat: "Detta arbete hafwer jag Undertecknat med elända hand jorth som inne Håller 182 stycken . . . tecknat af Olof H(alvarsson) i Wälle Dalen." Privat ägo, Hällesjö prästgård 1959. Foto förf, JLMs fotoarkiv.

vid Ljusnedals bruk, Jöns Halfvarsson Björnlind (jfr registret). De bägge bröderna var födda i Ljungdalen på 1790-talet, dit Ljungberg återvände som pensionär. Kyrkoräkenskaperna visar att den gamle schattullmakaren sysslade med bildhuggeri och varit vital in i ålderdomen, och det är högst sannolikt att han tagit sig an två händiga

och begåvade tonårsgossar i samma by. Men det är inte arkivaliskt styrkt.

Anders Halfvarsson 1791–1870 var bonde och snickare i Ljungdalen. Han var en av de mest produktiva stolararna i västra Härjedalen, och en hel svit av stolar kan föras till hans verkstad med ledning av fyra signerade och daterade arbeten. Han varierade

inte sina motiv och de tio stolar som framkommit under inventeringen är intill förväxling lika varandra. De har alla starkt svängda, tjocka framben, förbundna med kraftiga tvärsålar, svängd rygg, uppdragen i ett högt krön och en profilerad, genombruten balusterbricka. De kännetecknas alla av följande dekor: Framsargen är nerdragen i en halvcirkel och i denna är en kartusch med fjäderliknande blad placerad. Balusterbrickan är genombruten med upp- och nedvända hjärtan. Ryggstödet överparti har utformats som ett krön, vari är infattat en liknande fjäderkartusch som på sargen. Kartuschen flankeras av två skurna rosor påminnande om stora tryckknappar. Både ryggstödet och frambenens och sargens kanter är prydda med en uddad list, där varje udd är snedstreckad.

En stol med så mycket sniderier är helt visst tidsödande att tillverka. Två stycken är tillverkade samma år och samma månad,

den 4 respektive 16 december. Under förut-sättning att de är gjorda i serier och att snickaren varit kontinuerligt sysselsatt med enbart detta arbete skulle det taga honom tio dagar att snida en stol. De daterade stolarna är tillverkade mellan 1857 och 1868. (Se registret.) Halfvarsson har helt visst tillverkat andra möbeltyper än stolar, och med hänsyn till härjedalssnickarnas mångsidighet är det ej osannolikt att han arbetat med husbygge. Under alla omständigheter påträffar man en sådan fjäderkartusch som är typisk för alla Halfvarssons stolar på en förstugukvist i Hede.

Brodern *Olof Halfvarsson*, Lill Ola kallad, var född 1797 och senare utflyttad till Vålådalen i Undersåker på andra sidan fjällen i Jämtland. Lill Ola har där efterlämnat en produktion av omisskännlig härjedalskaraktär. Han arbetade även i faner, den ende utom Ljungberg själv som kunde denna teknik. Han har gjort ett tebord, på un-

Interiör från Hede kyrka med korbågen, snidad av Jöns Ljungberg, 1770-talet. Foto förf, JLMs fotoarkiv.

De förmögna hälsinge-
bönderna excellera-
de i rikt utformade
portaler. Ett stråk av
denna entrelyx följer
Ljusnans och Ljung-
ans dalgångar upp i
Härjedalen. På en ba-
garstuga i Glöte i Lin-
säll, har man direkt
kopierat korbågen
från kyrkan. Förstu-
kvisten antagligen ut-
förd av Stor Henrik
(Henrik Hansson),
som bodde byn. Foto
L Björkquist, 1963,
JLMs fotoarkiv.

dersidan försett med följande inskrift: "Det-
ta arbete hafwer jag Undertecknad med
elända hand jorth som innehåller 182 styc-
ken . . . tecknat af Olof H . . . i Wälle Dalen".
Hans flesta arbeten är daterade på 1840-
talet. Att använda den geografiska belägen-
heten vid attribuering är helt visst en osä-
ker faktor. I detta fallet må det anses accep-
tabelt. Mellan Ljungdalen och Vålådalen är
det visserligen endast tre mil, men det är tre
mil av obanad fjällterräng. Det är otänkbart
med tunga transporter denna väg och runt
fjällen med häst och släde blir det en sträcka
på över 30 mil. Det återstår ingen annan
förklaring till härjedalsmöblernas före-
komst i Vålådalen än att den inflyttade här-
jedalssnickaren Lill Ola har tillverkat dem.

Den av Ljungdalen-snickarna som fliti-
gast direktkopierat Ljungberg hann aldrig
träffa mästaren. Den begåvade och mångsi-
dige Jöns Andersson föddes 1819, året efter
Ljungbergs frånfälle. En av hans stolar – nu
på Jämtlands läns museum – är försedd med
svängd sarg och refflad dekor av ljungbergs-
typ och har i botten inskriptionen med
bläck: "förfärdigad af Jöns Andersson,
Ljungdalen år 1841 den 18 Majj, den första
som Jag jort af Model". I privat ägo i Hede
finner man en karmfätölj som är en direkt-
kopia av Ljungbergs prototyp med den lätt
förbryllande inskriptionen "Jöns Anders-
son. Denna stol är förfärdigad af Ljungberg i
Ljungdalen år 1843". Om man jämför An-
derssons bäge signeringar rent språkligt

finner man att han använder prepositionen *af* i samma betydelse som *efter* och därmed är innebörden klar – det är en kopia efter Ljungberg utförd 1843. Jöns Andersson var en allsidig möbelsnickare som tillverkade andra typer av möbler än enbart stolar. Han har gjort åtminstone två sekretärer, signerade JAS, varav en står kvar i hans hem Lidbergsgården i Ljungdalen. De är fint och säkert utformade med snidade pilastrar och små stjärnformade blommor. Flera soffor och ständer finns kvar i släktingars ägo (jfr registret).

Henrik Hansson, kallad StorHenrik, eller Henrik på Högen, var född i Funäsdalen 1807. Elevskap till Jöns Ljungberg är tidsmässigt uteslutet. 1845 flyttade han till Glöte i Linsells sn. I en så liten by skulle man vänta sig att en duktig snickares alster skulle vara rikt representerade. Så är ej fallet. Inventeringen gav nästan inget resultat. Förklaringen kan vara sjukdom och därav iråkad fattigdom. Redan 1854 antecknas StorHenrik och hans hustru som inhysehjon (se registret). För två möbler föreligger endast traditionsuppgifter, ett skåp i Jämtlands läns museum och en utdragssoffa, av Jansson 1928 angiven såsom ett arbete av StorHenrik. Gemensamt för dessa arbeten är dekor med en snidad kartusch, med fjäderformade blad och kraftigt förhöjda profilerade speglar. Materialet är för litet för att närmare specificera hans ornamentsdetaljer. Det enda resultat inventeringen gav i Glöte på typisk västhärjedalsk snickarkonst var en portal på en bagarstuga. Portalen är utformad så som de tidigare beskrivna korbagarna, men mera summariskt utförd än dessa. Speciellt lägger man märke till den snidade rankan som är trädut och in genom urtag i bågen. Förekomsten av sådana ornament i det avlägsna Glöte gör det rimligt att se den där bosatte StorHenrik som upphovsman. Traditionsuppgift härom föreligger inte.

Bruksmiljö i fjällvärlden

I den topografiska litteraturen från 1700-talet framhålles ständigt Härjedalens be-

gränsade ekonomiska resurser, ja rent av fattigdom och detta trots befolkningens arbetsvilja.

Men ehuru flitigt, idke- och arbetsamt thetta Folk är, är här dock fattigt Folk öfwer alt, sällan någon är utan skuld, och få hafwa så mycken råd, at the kunna hålla sig året om med rent Bröd och Spis-öhl, utan består theras Spis merendels af Ost, Mes-Smör och Mjölkwällingar med agn eller Barkmjöl.¹⁶

Landskapets svåra kommunikationer skildras även våltaligt:

Belägenheten gör, at detta Landskap är lika afskilt ifrån nästgränsande, genom höga berg, stora skogar och ödemarker. På westra sidan, eller emot Norrige, möta Fjällen: det kan derföre sägas ligga mera afsides, och mindre bekant än andre orter i Riket, emedan ingen annan öppen Landsväg går härigenom, än den, som kommer från Helsingland, och slutar sig i Hede Sockn, utom de biwägar, som nyttjas här emellan wissa Socknar hwarföre ock, ingen durchfart härigenom kan ske til nästbelägne orter, utom af dem, som betjena sig af Rid-wägar härigenom, antingen mellan Jämtland och Österdalarne, eller åt Norrige.¹⁷

Samtliga skildrare framhåller även det stränga klimatet, som i fjällbyarna omtetgör odlingsresultaten. Spannmål köptes för det mesta från Jämtland och Hälsingland.

I denna miljö var givetvis Ljusnedals bruk en viktig faktor, som i begränsade perioder förändrade bygdens sociala struktur. Brukets historia har skildrats av E A Jansson i en av arkivmaterial väl underbyggd framställning, i den tidigare citerade Ljusnedals bruks krönika. Bruket startade 1685 med brytning av kopparmalm, som emellertid snart sinade. Åren omkring 1710 låg driften helt nere. 1740 kom ett tillfälligt uppsving då bruket för en kort tid hade myntningsrätt. Kopparutvinningen var emellertid förlustbringande och avstannade helt 1751. Under nedgångsperioden drevs ett blygsamt myrjärnssmide med myrmalm från Storsjön.

Det ekonomiska uppsvinget kom först under 1760-talet, då fyndigheter av brytningsbar järnmalm kommit i dagen och masugn och ämnesshammare uppfördes. Den ekono-

Dalstens gård i Funäsdalen år 1905 med gamla mangårdsbyggnaden ännu bevarad, sannolikt just som den beskrives i bergstingsprotokollet från 1780. Foto Paul Jonze 1905, NMs fotoarkiv.

bergmästaren Anton Swab besökte likaledes bruket tillsammans med C M Robsahm 1796. Robsahms teckningar ger oss tillika med Gillbergs den enda kännedom vi har om brukets utseende. Carl Gustaf Gillberg, då conducteur vid fortifikationen i Stockholm, avbildade hela brukssamhället från en utsiktspunkt i inspektorens trädgård. Robsahm valde sin utsiktspunkt på andra sidan Ljusnan, varför de bägge teckningarna mycket väl täcker varandra. Landshövding Gyldestolpe med uppvaktning besökte Ljusnedals bruk över ett dygn sommaren 1777, vilket omnämnes i hans dagboksredogörelse. Ingen av de här nämnda resenärerna berör förhållandena kring bruket annat än ytligt. Ingen beskriver, långt mindre avbildar herrgårdens interiör, och inventarierna omtalas ingenstans.

Ljungberg har man emellertid uppmärksammat och han tycks ha haft viss förmåga att göra reklam för sin person. C M Robsahm

har vid besök i Tännäs kyrka den 16 augusti 1796 antecknat: "Den var under reparation av tullbesökaren Ljungberg från Funäsdalen, som tillika var byggmästare. Av honom fingo vi en värtalig visit med en lång oration. Han fick av oss en sup". Påföljande dag vid besöket i Ljusnedals bruks kapell noterades: "Om Ljungberg hade någon förtjänst som bildhuggare, så visste han ock att tala om den: annars var det oväntat att finna den konsten driven till någon större skicklighet i Tännäs".¹⁸ Abraham Hülphers gör vid besöket i Wemdalens kyrka anteckningar om "en af Häggträd gjord predikstol med inlagda stycken, som schatullmakaren Ljungberg förfärdigat".¹⁹

Efter mellansvenska förhållanden var Ljusnedals bruk obetydligt. Produktionen var liten, ekonomin konstant dålig, herrgårdsbyggnaden oansenlig och societetslivet nästan obefintligt. Detta till trots skapade bruket stora sociala skillnader som bör

ha upplevts starkt i en trakt med utpräglad fattigdom och där man tidigare inte haft kontakt med något feodalt mönster. Bruksledningen lockade till sig en lågt betald underklass. Brukets belägenhet högt upp i fjällen motiverade inte en bosättning med mindre än att försörjning gavs på annat sätt än genom enbart gruvdriften. Under den första tiden skedde ingen bosättning, utan bruksarbetarna hade provisoriska bostäder och gick över helgerna fram och tillbaka mellan bruket och Funäsdalens by, där de hade sina familjer. På 1760-talet kom dock ett antal brukstorp till stånd, för vilka brukarna skulle göra dagsverken vid gruvan. Befolkningens motvilja mot bruket och bristande förtroende för bruksledningen går

som en röd tråd genom brukets historia. Dessa motsättningar skildras inte i den samtida topografiska litteraturen av den enkla anledningen att dessa högre ståndsskikt ej kom i beröring med befolkningen utan fick sin information av brukspatronerna, vars gäster de var. De bevarade arkivalierna ger emellertid en helt annan bild, vilket E A Jansson detaljerat redovisar i krönikan. Den nya arbetskraft som lockades uppåt fjället kände tveksamhet, och brukstorparna satsade på att försöka bli fjällbönder med boskapsskötsel som huvudsaklig näringskälla. Vid brukets olika nedgångsperioder försvann mycket riktigt inkomsterna från kolning, gruvarbete och malmforor. Brukspatronerna måste själva

Jöns Ljungbergs födelsegård i Ljungdalen på ursprunglig plats (ca 1920) innan den flyttades och inrättades till hembygdsgård. Det var här ej ovanligt med helt inbyggd förstuga i det stränga klimatet. Från överbyggnaden leder nedgångar till två jordkällare, som på detta sätt får en frostfri entré. Dörren flankeras av pilastrar och krönes av en kartusch.

I söderläge gav potatisodling gott utbyte, men det fordrades vindskydd. Ur bergstingsprotokoll 1794: "Torparen Jon Persson Myrn i Wallarne anhöll att förbudet mot löftäckt skull sträcka sig äfwen till östra sedan af Wallarne eller vid Rumpåsen, i anseende till de Jord-päron-åkrar, hwilka i sednare åren blifvit där anlagde och som af skogen tarfvar skygd emot våldsamma väder..." Bilden visar harvning av potatisland i Rumpåsen 1956 under samma betingelser som ca 200 år tidigare. Observera trädridån av björk, som flankerar den höglänta odlingen. Citatet publicerat av E A Jansson, s 115. Foto, Nordiska museet, 1956.

hela tiden stödjade ekonomin med mer eller mindre stort upplagda planer för boskapskötsel. Brukets läge på fjällslutningen ställde det geografiskt i paritet med en fjällfäbod. Genom dagsverkstorparna sökte man säkra tillgången på vinterfoder. När Johan Wilhelm Schmidt 1799 nämner att man vid bruket hade 300 kor avser det dock inte brukspatronens egen besättning utan den samlade kreatursstock som kunde födas på brukets arealer.²⁰ Den siste store brukspatronen, norrmannen Farup, anlade vid 1800-talets slut en imponerande lagård, 97 fot lång, och satsade på mejerihantering, Härjedalens första. Brukspatronernas ansträngningar att höja bygdens ekonomiska välstånd gav klen utbyte. På 1790-talet införde patronen Södergren potatis som han delade ut för att sprida kunskap om denna gröda. Korn mognade sällan, men med potatisen lyckades man faktiskt, förutsatt att man tog upp åkern i södersluttning och vid en skyddande ridå av björkskog som ej fick skadas genom lövtäkt. Det är betecknande att i ett bergstingsprotokoll från 1794 en torpare i Rumpåsen begär förbud mot lövtäkt med hänsyn till hans "jordpärönåkrar". Exakt samma odlingsbetingelser gäller än idag, där en arbetsbild från 1950-talet visar mödorna på den starkt sluttande fjällsidan med potatisåkrarna vindskyddade av björkridåer.

Påfallande är antalet kör-oxar. Kolare och fjällbönder har haft oxar till dragare. Bönderna håller både oxar och en gårdshäst. Bouppteckningarnas uppgifter om kreatursbesättningarna vittnar om boskapskötselns betydelse – många kor – men ofta svältfödda. Korna anges som "små", "mindre", "ännu mindre" och vid de bouppteckningar som upprättas på vårvintern återkommer epitetet "sämre". Om man svältfödde kreaturen så fick de som compensation de mest poetiska namn, och i ladugårdarna har stått – om än magra och bedrövliga – Lycka, Sommargås och Solöga.

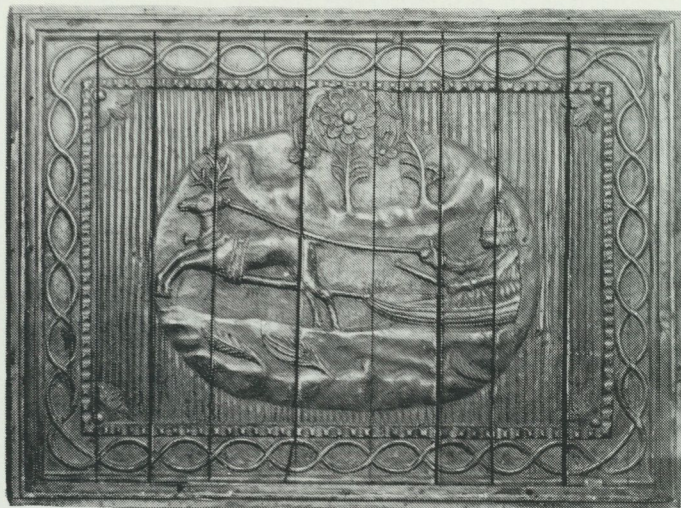
Hur ett brukshemman var bebyggt år 1780 framgår av följande (E A Jansson a a sid 103) och gällde hemman nr 11 i Funäsdalen, enligt bergstingsprotokoll d å.

Hemmanet skulle besättas med en ny åbo, ingen gemen arbetare utan en gruvstigare Hans Dahlsten, varför man kan förutsätta att det hörde till de bättre. Mangården bestod av två stugor, den ena en ny "Helgdagsstufva" 9 alnar lång $7\frac{1}{4}$ bred och $3\frac{1}{2}$ hög, belägen åt söder och försedd med två fönster, spis av gråsten med spjäll och stöd av trä, tak av näver och torv samt källare under stugan. Den andra stugan låg i norr och kallades "hvardagsstufva", var 7×7 alnar och $3\frac{1}{2}$ hög, hade tvenne fönstergluggar, spis av gråsten med trästöd samt torvtak. Dessa bägge stugor eller rum förefaller ha varit förbundna med varandra medelst en "förstufva". Till gården hörde i övrigt vedliden, vishusbod, ett litet "härbärke" (härbre) med golv, intill detta en kornlada, ett stall med spiltor, krubba och golv samt i söder två "aldels oduglige fähus", ett "sorphus" och en liten badstuga med två torklavar. Till hemmandet hörde fyra "wallar", en i Ljungedalen, en i Tändalen kallad Hammarvallen, en i Sturvallen och en i Hällvallen sydväst från Funnesdalen. Samtliga stugor på dessa fäbodvallar uppges vara dåliga.

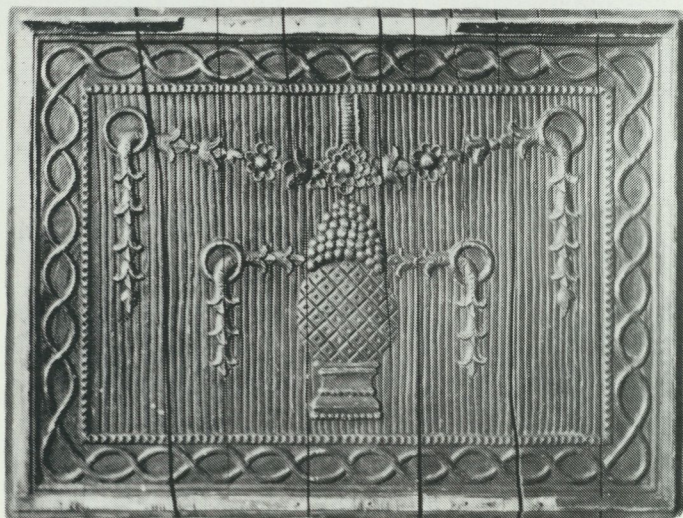
De många fäbodvallarna visar i hur hög grad man under 1700-talet var beroende av fodertäkt för boskapskötseln och hur man flyttat mellan vallarna för att utnyttja fjällbetet. Samma levnadsvillkor skulle råda under hela 1800-talet och fram till första världskriget.

En genomgång av bouppteckningarna i Hede tingslag ger en viss inblick i de ekonomiska förhållandena i västra Härjedalen, om standarden och förmögenhetsfördelningen. Utan att uppräta statistik kan man våga göra en generell bedömning.

Helt allmänt kan sägas att de kategorier som var arbetstagare under bruket inte oväntat utgjorde ett fattigskikt, med färre kor, enklare bohag och större skulder. Endast i ett avseende har västerhärjedalingarna haft standard över genomsnittet. De har haft järnugnar, och detta gäller inte endast bönderna utan även bruksarbetarna. Från och med 1810 är de allmänt förekommande i bouppteckningarna, vilket betyder att de bör ha kommit i bruk på 1780–90-talet. De går under benämningen kakelugnar, jernkakelugnar och någon gång norskugn, ibland angives motivet "renformen" vilket måste avse den tidigare beskrivna ugnen med renekipaget.

Trämodeller till järnugnar för gjutning vid Ljusnedals bruk. Det finns två motiv. Det ena har en blomstergirland upphängd i öglor inramande en urna med druvklase, det andra en oval medeljong med en same åkande efter en ren i ackja. Bägge motiven avtecknar sig mot tätrefflad bakgrund. Järnugnar med nära nog identiska motiv tillverkades även på den norska sidan vid Mostadverken och Jöns Ljungberg får antas ha tillverkat samtliga. Motivet med renekipaget har sin troliga förebild i någon gravyr efter Schefferus. JLM 363. JLMs fotoarkiv.

Det är också just denna modell som finns bevarad i de interiörer som ännu på 1920-talet kvarstått oförändrade. Järnugnens fördel var att den gav ett rökfritt utrymme och blev snabbt varm – nackdelen att den kallnade fort. För härjedalsbönderna tycks detta vara av mindre betydelse. Samtliga på platsen bevarade ugnar har helt sonika inmonterats i bostadsköket och kopplats till rökgången för den öppna spisen och använts sekundärt – eller knappast alls? Man har

skaffat järnugn för att den såldes vid bruket, ”alla” hade sådan, hög som låg, men bönder och torpare som bara värmdde upp ett rum kunde inte dra någon egentlig nytta av de nya uppvärmningsmöjligheterna. Skillnaden mellan Jämtland och Härjedalen är här markant och förekomsten av järnugn kan helt kopplas till Ljusnedals bruk.

Med underlag av bergstingsprotokollens husesyner, bouppteckningsmaterialet och de interiörer som fotograferades mellan

1900–1920 skulle man kunna sammanfatta genomsnittsstandarden för ett brukshemman så här:

Boningshuset var en envånings timrad parstuga med torvtak. Portalen var rokokosvängd med takprydnad. Uppvärmningen skedde genom hörnspis med uppsvängd spiskåpa. Till spisen hörde en järnugn från Ljusnedals bruk. Möbelbeståndet i bouppteckningarna från 1830-talet visar att den generation som satt bo vid sekelskiftet haft utdragssängar och stolar som uppgives vara målade. Man har inte haft gardiner eller mattor och ej heller lakan, endast enkla porslinspjäser och man har ätit på trätallrikar av bok eller ek.

Det är svårare att få grepp om de fåtaliga högreståndshemmen. 1700-talets bruks-herrgård känner man till exteriören genom samtida avbildningar, en tvåvåningsbyggnad med fem fönster på långsidan. Byggnaden har varit uppförd av timmer, eventuellt brädklädd och haft brutet takfall. Om rumsdispositionen vet man endast att den innehållit en större sal, eftersom bouppteckningen anger ett kabinetskåp i "salen".

På bruket regerade under flera årtionden Christina Hansdotter Busk, 1722–1791. Hon var en förmögen och viljestark bonddotter som i alla sina tre äktenskap varit gift med tjänstemän vid eller delägare i bruket. Första äktenskapet ingicks 1750 med

Med härjedalingarnas ålderdomliga boendevanor använde man långt in i detta sekel den öppna härden som värme- och ljuskälla. Järnugnarna från bruket hade man aldrig utnyttjat i full utsträckning utan helt sonika kopplat dem till rökgången för den öppna spisen i bostadsköket, som på detta foto från 1909 taget av Paul Jonze från arrendator Norbergs gård i Bruksvalarna.

Väggmålning daterad 1856 av en norskugn, målad i grisaille på spännpapp i kammaren på nedre botten i en tvåvånings enkelstuga i Gunnarvattnet, Hotagen, nära norska gränsen i Jämtland. För befolkningen nära Ljusnedals bruk, där det tillverkades ugnar, var det naturligt att man hade en sådan. I övriga trakter var det en dyr investering med långa transporter. Här har man låtit måla en ugn, som det billigare och kallare alternativet. Foto L Björkquist 1962 i JLMs fotoarkiv.

bruksbokhållare Fredrik Rybeck som hade gruvlotter i Falu gruva och ett halvt hemman vid Dalälven. Som nybliven änka äktade hon 1758 brukspatronen på Ljusnedal Johan Henrik Strandberg. Hon medförde då i boet bl a hemmanet nr 16 i Funäsdalen. Hennes och Strandbergs porträtt hänger nu i Funäsdalens hembygdsmuseum. Med tredje maken, brukspatronen Nils Södergren fick hon ytterligare andelar i Falu gruva. Hon dog 1791 och dödboken lämnar följande omdöme: "Hon förde en yppelig och dygdeandel och dog i Rekomatisk werk, som kasta sig på inellvorne den 18 Majj, vita 70 år" (Ljusnedal C:1 ÖLA). Det var för denna brukspatronessa, kallad Kära Mor på Ljusnedal, som Jöns Ljungberg tillverkade de fanerade möblerna, som noteras i hennes bouppteckning.²¹

För alla ståndspersonerna – för präst och befallningsman, tullnär och inspektor – gällde att de, åtminstone vid festliga tillfällen, kunnat äta på porslin, att de haft byrå och pulpet, tebord och stoppade stolar och åtminstone någon enstaka karmstol. Men man har inte sovit på lakan. I bondehemmen redovisas endast ett eller två par lakan per hushåll, på bruksherrgården åtta par (1792) där man alltså kunnat bädda för gäster men inte använt sänglinne för egen del. Gardiner anges endast i två hem, i herrgården 8 par, hos brukspredikanten 2 (1792). Först 1840 noteras de första rullgardinerna, och då i herrgården. Brudkronor av silver förekom i tre hem, herrgården, hos tullnären Fundin och hos Ljungbergs dotter. Normalt har man ätit på trätallrikar och även de förmögna familjerna har på vanligt svenskt sätt haft enkla vanor och inte i onödan slitit på sina statuspjäser. Innehavet av tebord och tekannor är inte någon garanti för att man verkligen druckit te – i varje fall inte dagligen. Som exempel kan nämnas att kronolänsman Busk efterlämnar "tvenne Thekannor at hafwa smör uti". Man kan även notera att ingen av de angivna högre ståndspersonerna i västra Härjedalen har haft hjuldon – endast slädar. Det fanns inga vägar som tillät framfart med vagn. Man undvek tydligen även att transportera

ömtåligt gods som ej tålde vinterköld. Det fanns tex inget klavér på herrgården, brukspatronessen hade i stället två positiv. Det är inte helt säkert att det hade stått fanérmöbler i herrgården om inte Ljungberg hade kunnat tillverka dem på platsen, med hänsyn till transportproblemen.

Som en jämförelse till härjedalsförhållandena har jag valt att kollationera bouppteckningarna för ett annat tingslag inom länet i centrala Jämtland, Lits tingslag. Där bortfaller bruksarbetarna som kategori. I stället tillkommer dragonerna för rotarna och där ligger, generellt sett, den traktens fattigskikt. I storsjöbygden som genomkorsas av allmän väg och var tätt befa-ren av formän hade de förmögna familjerna "importerade" möbler i mahogny, dragkistor med marmorskiva och ett och annat klavér. Prästerskapet, kronobetjäningen och officerarna hade alla åkdon. Man noterar fler hästar och ingen använder oxar till dragare. När det gäller textilier råder dock samma förhållande i den rika Storsjöbygden och det avlägsna västra Härjedalen: endast de förmögna hemmen redovisar gardiner och borddukar men inte heller där har man lakan för dagligt bruk. Före 1850 har varken fattig eller rik, varken torpare eller präst sovit på lakan, varken i Jämtland eller Härjedalen, vilket i stort sett överensstämmer med genomsnittet för hela landet.²²

Den ende härjedaling som levtt i ögonfallande lyx i Ljungdalen synes vara Ljungbergs företrädare som konstmästare, Jöns Halfvarsson Björnlind (farfar till de begåvade snickarna Halfvarsson). Björnlinds uppträdande har så till den grad retat församlingsprästen att denne i dödboken förebrår den avlidne att på grund av fylleri ha lämnat hustru och barn i utfattigt tillstånd. Detta var inte sant. Bouppteckningen 1762 visar på ett förmöget hem. Bland Björnlinds efterlämnade klädespersedlar redovisas klädesbyxor "efter förnämre modellet förfärdigat", klädesdamasker med kamelgarnsknappar och huva med röd klädeskulle med bräm av isländsrävs-kinn. Någon liknande klädlyx är inte noterad för någon annan i trakten. Även hans häst var utstyrd

och bar en bjällerklave, vackert smidd av äkta silver. (Jfr register.)

Hur Jöns Ljungberg själv varit klädd eller hur hans hem varit inrett vet man inte. När hans unga hustru avlider efter 11 års äktenskap 1784 upprättas bouppteckning; men den är tyvärr fragmentarisk. På de få bevarade sidorna kan man endast utläsa att familjen hade gott om porslin – 42 tallrikar – och att hustrun varit helt ståndsmässigt klädd. Hon efterlämnar både siden och sammet i garderoben och har burit "en robe". Man kan bara gissa sig till att schatullmakaren och officersdottern har haft ett av de få ståndsmässiga hemmen i trakten. Som tullvaktmästare har han haft en fullständigt inredd verkstad med alla bildhuggarverktyg, men därmed är uppgifterna slut. Ljungberg efterlämnar ingen egen bouppteckning, när han 82-årig avlider i sin enda dotters vård. Det gör däremot dottern. Denna Christina Märta, f 1775, gifte sig två gånger, bägge gångerna med bönder i trakten. Genom de äkta männen kan hemmet knappast ha tillförts några högre ståndsinventarier, det som finns vid hennes frånfalle 1837 bör ha kommit från hennes familj. Christina Märta har en av de tre silverbrudkronorna i trakten, hon har byrå, skrivpulpet, fyra soffor och fem bord, därtill 20 porslinsallrikar och sju kaffekoppar. Detta senare är ovanligt. Kaffedrickning var inte allmän vid denna tid i trakten men är känd just i tullnärsmiljö.²³ Här redovisas också två kakelugnar, vilket betyder att man kunnat värma upp mer än ett rum. Det är rimligt att räkna med att Ljungbergs dotter varit van vid en standard utöver genomsnittet från sitt föräldrahem. Men varken skåp eller byrå nämnes som fanerade eller upptages till någon avvikande hög summa (Hede tgl AII:2:29). I Jämtlands läns museums samlingar finner man ett stort furuskåp med svängt överstycke, helt visst från 1700-talets senare hälft. Dörrspeglarna har rutfäner i ljusa träslag och avdelas av en snidad ranka, exakt överensstämmande med dem som Ljungberg utförde på 1763 års predikstol i Vemdals kyrka. Det finns inga härkomstuppgifter om skåpet, som på stilkritis-

Furuskåp med fanerade dörrar, i ljusa träslag, möjligen hägg. Ingen tradition om tillverkare men fanertekniken talar för Ljungberg liksom den upphöjda rankan, som visar stor överensstämmelse med dekoren på predikstolen i Wemдалen från 1763. Utan härkomstuppgift, JLM. Foto förf, JLMs fotoarkiv.

ka grunder kan tillskrivas Ljungberg. Det har inte lyckats mig att identifiera det med någon av de möbler som nämns i bouppteckningarna – kanske har det varit Ljungbergs eget och ingått i hans bohag. I varje fall är det ett gott exempel på hur han lagt faner i ene och hägg på blindträ av furu.

Ljusnedals bruk var inte det enda inom länet. I Jämtland anlades ungefär samtidigt Huså bruk i Kalls socken och Gustafsbergs koppargruva i Åre. Förhållandena kring de

jämtländska försöken med brukshantering är ingående behandlade av Gösta Ullberg i Huså bruks historia. I Huså skapade bruksrörelsen flera arbetstillfällen än man lyckades med i Ljusnedal, som på 1760-talet hade 40 brukstorp. I Huså tillkom 1749 22 stycken, 1760 103 och 1807 131 torp. Liksom i Ljusnedal hade man ett stort corps de logi bebott av "ståndspersoner". Här gavs liknande betingelser för kvalitetsmöbler, och det kunde synas rimligt att det också här

hade uppstått en snickarskola av minst samma storleksordning som i det fattiga Härjedalen. Så har emellertid ej blivit fallet. Varken Ullbergs ytterst noggranna arkivstudier och traditionsuppteckningar i orten eller mina egna inventeringar av det bevarade möbelskicket i orten antyder något sådant.

Bruksmiljön som sådan skapade alltså inga särskilda betingelser för uppkomsten av ett lokalt möbelsnickeri. Bruksledningen utgjorde inte beställningsunderlag i större omfattning, den medverkade inte till distribution och bidrog inte heller till att mer än tillfälligt höja traktens ekonomiska standard och därmed öka köpkraften.

I Härjedalen avstannade järnbrytningen definitivt mot 1800-talets slut och hela det bestående resultatet av brukshanteringen blev i stort sett två fjällbyar, Ljusnedal och Bruksvallarna, med en bofast befolkning som måste basera sin ekonomi på boskapskötsel. Utöver detta kan bruket inte sägas ha berikat trakten.

Slutligen några ord om relationerna till Norge. Både Jämtland och Härjedalen har ju under lång tid varit norska besittningar. Först 1645 med freden i Brömsebro införlivades de slutgiltigt med Sverige.

Det är självfallet att kulturutbytet fortsatte över gränserna, och för bägge landskapen har förhandeln i stor utsträckning gått västerut; för Jämtland var närmaste stad Levanger och för Härjedalen Rörö.

När det gäller den materiella kulturen finns det många gemensamma drag, och framför allt Sigurd Erixon har exemplifierat detta i sin studie *Hur Norge och Sverige mötas*, där han pekar på sådana företeelser som stolpboden, ugnen med uppsvängd spiskåpa, etc. Det faller sig alltså naturligt att utgå från att även de estetiska impulserna skulle komma från Norge, och det har allmänt sagts att rokokon i Jämtland och Härjedalen skulle vara norskinfluerad.²⁴ Så är det faktiskt inte. De konstnärer som skulle komma att göra en bestående insats i sina hemprovinser var alla utbildade i Stockholm – detta trots det stora avståndet till utbildningsorten. Jöns Ljungberg är bara

Gravmonument, i trä i asymmetrisk rokoko, snidat av Ljungberg 1770-talet. Fornparken i Funäsdalen. Foto 1911, JLMs fotoarkiv.

ett exempel av flera. I Jämtland fick för övrigt rokokon en så stark position, att jämtarna dominerade kyrkoinredningen i hela Härnösands stift.²⁵ När det gäller införandet av den nya modestilen i Härjedalen är det inte alls närbakelser genom formanshandel eller liknande som varit utslagsgivande utan den enskilda konstnärsprestationen av en utbildad yrkesman. Frånsett enskilda ornamentsdetaljer är härjedalsrokokon inte ett lån från Norge utan får betraktas som helt svensk. Traktens isolerade läge bidrog till att konservera de en gång invanda mönsterformerna, och Ljungbergs rokokokom att överleva både den gustavianska epoken och empirien.

Mästarregister

Andersson, Jöns 1819–1908

Storsjö kapellförsamling, Ljungdalen

Bonde och snickare.

1848 g m Anna Olofsdotter, 1823–1894, inga egna barn. Bodde på ålderdomen hos sina brorsbarn, vilka antagit namnet Lidberg, på Lidbergsgården, Ljungdalen 4. Släkt med Jöns Ljungberg, son till dennes halvbror.

Möbeltillverkning

Signerade arbeten:

Stol	I botten med bläck signerad "förfärdigad af Jöns Andersson, Ljungdalen år 1841 den 18 Maj, den första Som Jag Jort af Modell". JML inv nr 16 051.
Stol	I botten med blyerts "Jöns Andersson. Denna stol är förfärdigad af Ljungberg i Ljungdalen år 1843" (Andersson använder prepositionen af i samma betydelse som efter, jfr ovan.) Priv ägo C J Sundt, kyrkbyn, Hede
Sekretär	Signerad JAS i snidade upphöjda versaler, som motsvarar utformningen i bläckinskriftionerna under stolarna. Priv ägo Jöns Lidberg, Lidbergsgården.

Osignerade arbeten:

Ståndur	Dat 1851, priv ägo Grandiens, Kyrkbyn, Wemdalens sn (Date- ringen kan vara sekundär. Uret är ommålat.)
Ståndur	Dat 1853 Pehr A:sson. Hembygds- gården, Ljungdalen. Enligt givaren tillverkad av Jöns Andersson.
Utdrags- soffa	Dat (18)61 PAS MJD, Hembygds- gården, Ljungdalen.
Utdrags- soffa	Dat 1861, Jon Olofsson, Sigrid Olofsdotter. Priv ägo Lars Backs dödsbo, Ljungdalen. Enligt släkttradition tillverkad av Jöns Andersson i Lidbergsgården.
Sekretär	Priv ägo Lars Backs dödsbo, Ljung- dalen. Attribuerad på enbart stilis- tiska grunder.

Ståndur	Okänd äg, publ av Jansson, Jäm- ten 1928 sid 88 såsom ett arbete av Jöns Andersson.
Ståndur	Priv äg, kantor Selander, Ås sn, Jämtland.
Utdrags- soffa	Hembygdsgården, Ljungdalen.
Stolar, 2	Priv ägo, Jöns Lidberg, Lidbergs- gården, Ljungdalen.

Björnlind, Jöns Halfvarsson, 1721–1762

Storsjö kapellförsamling

Bonde, smed och snickare "bälgmakare",
f i Lillhärdal, senare bonde i Ljungdalen, smed
vid Ljusnedals bruk.

G m Märeta Jonsdotter från Mässlingen.
Fem barn, Barbro, Brita, Karin, Magdalena och
Halvard.

"Bälgmakaren wid Ljusnedals Bruk och Bonden i
Ljungdalen Jöns Halwardson Björnlind föddes i
Herrdal 1721. I sin ungdom war han till Falun att
lära sig något hantwärk, men kom strax derifrån
som och till Ljusnedals Bruk, hwilket han betjänt
med Snickrande, bälgmakeri och smide, hwaruti
han warit ganska qwick och förfärdigat många
wackra arbeten: dock warit ostadig och till fylleri
ganska begifwen, så att allt hwad han förtjänat
warit strax förloradt. Gift för 15 år sedan med
Märeta Jonsdotter ifrån Mässlingen, haft 5 barn
hwilka äro lämnade i fattig tillstånd. Han har
kjöpt en Bruksgård i Ljungdalen. dödde d 21 Dec:

1762 i hetsig feber samt håll och styng. Lefde 43 år. Begrofs d 24 Junii." Dödboken Storsjö C:1 ÖLA sid 23.

Uppgiften om hans iråkade fattigdom synes gripen i luften. Bouppteckningen ger klart besked om att Björnlind vid sitt frånfalle varit en förmögen man. Hemmanet upptages till 600 dlr kmt och behållningen utgöres av 1 962 dlr kmt, vilket jämfört med samtida bouppteckningar av bönder och bruksarbetare i församlingen, ställer honom i särklass. Hans garderob har varit uppseendeväckande; han har haft "klädesbyxor efter förnämre Modellet förfärdigat", klädesdamasker med "camelgarnsknappar" och en "hufwa med Röd klädeskull och Brähm af Islands Räfskin". Hans häst har haft en "Wählsmidd och med blader utsirad Bjällklafwe" av silver.

Den specificerade förteckningen av hans snickarredskap upptar tre hela sidor och smidesverktygen och svarvutrustningen två.

Trots att Björnlind var storsnickare redovisas knappast några lösa möbler i det eljest så förmögna hemmet. Där upptages endast en stor kista, ett bord med svarvad fot och en vagga – resten synes ha varit väggfast. Hede tgl A I:4:26 ÖLA.

Kyrkligt inredningsarbete:

- 1746 Lillhårdals ka, nummertavla, signerad och skänkt, enl Räk, ÖLA, försedd med donators monogram och i kanten snidad inskription "Til Guds namns lof och Lilherdals församlings dienst är dene tafla giord och förärdht af Jöns Halvardson Biörnlindeh."
Nu i JML inv nr 1654.
- 1754 Tännäs ka, betalning utgår för "skivan till stapel". Räk, ÖLA.
- 1756– Storsjö kapell, predikstol och altarskrank.
- 1757 Skranket skänkte han liksom kalk och paten av trä överdragna med guld.

Halfvarsson, Anders, 1791–1870

Storsjö kapellförsamling

Bonde och snickare.

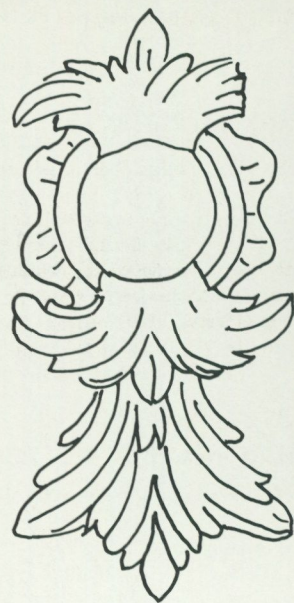
Sonson till bälgmakaren Jöns Halfvarsson Björnvid Ljusnedals bruk, se denne.

1824 g m Gunilla Jonsdotter, 1790–1881 (dödboken PÅ i Storsjö kapellförsamling).

Tre barn: Carin f 1825, Halfvard f 1830, Märit f 1833.

Har tillverkat möbler långt in på 1860-talet.

*Kartusch
som krönt en
förstukvist.*

Möbeltillverkning

Signerade arbeten:

- Stol I botten signerad med blyerts "förfärdigad af Anders Halfvarsson i Ljungdalen den 18 de Januari år 1857". Ljungbergsgården, Ljungdalen, Storsjö kapellförsamling.
- Stol I botten signerad med blyerts "Förfärdigad af Anders Halfvarsson, Ljungdalen 4 december 1863". Priv ägo Jon Mickaelsson, Billsta, Hackås sn.
- Stol I botten signerad med blyerts "Förfärdigad av Anders Halfvarsson, Ljungdalen den 16 december 1863". Priv ägo Jon Mickaelsson, Billsta, Hackås sn. (Under förutsättning att de bägge Hackåsstolarna är tillverkade i löpande serie skulle det betyda att Halfvarsson behövde tolv dagar för att snida en sådan stol.)
- Stol I botten med bläck signerad "Anders Halfvarsson den 21 mars 1868" (årtalet svåräst). Sakristian i Storsjö kapell.

Osignerade arbeten:

- Stol Sakristian i Storsjö kapell.
- Stol Priv ägo khde Forsberg, Prästgården, Kyrkbyn, Revsund sn.

Stol Fornparken, Funäsdalen. Tännäs sn.
 Stol Priv ägo, Jöns Lidberg, Lidbergsgården, Ljungdalen. Storsjö kapellförsamling.
 Karmstol Priv ägo (1929) Maria Wiborg, Bellmansgatan 6, Stockholm.
 Stol Långå, Hede sn, publicerad av Jansson 1928.
 Stol och troligen även säng Tännäs sn, publ av Erixon i Folklig möbelkultur 1938, bild 56.
 Förstugukvist på Grubbgården, Långå, Hede sn. Ingen tradition om snickaren. Förstugukvisten är krönt av en kartusch av samma typ som på Halfvarssons stolar.

Halfvarsson, Olof, 1797–1864

Vålådalen, Undersåkers sn, Jämtland

Kronotorpare och snickare.
 Kallades Lill-Ola i Dalen. Ogift.
 Sonson till bälgmakaren Jöns Halfvarsson Björnlind i Ljusnedal, se denne.
 Född i Ljungdalen, Storsjö kapellförsaml i Härjedalen men flyttade senare till Undersåker i Jämtland och står 1839 som kronotorpare i Vålådalen.
 "Lill-Ola" som var 21 år vid Ljungbergs bortgång kan tänkas ha lärt sig arbeta med fanér av denne.
 Bouppteckning saknas i ÖLA.

Möbeltillverkning

Signerat arbete:

Bord Med inläggningar i björk, hägg m fl träslag. På skivans baksida följande inskription "Detta arbete hafwer jag Undertecknad med elända hand jorth som inne Håller 182 styc-ken . . . tecknat af Olof H(alvarsson) i Wålle Dalen."
 Priv ägo B Hasselberg, prästgården, Hällesjö sn, Jämtland.
 Ägaren har lämnat goda upplysningar om möbelns härkomst: "Bordet inköptes av häradshövdingen Johan Gunno Hasselberg nödåret 1867 å Östersunds torg, där nödlidande fjällbönder utbjödo diverse hemslöjdsalster. Bordet gick i arv till sonen teol dr Carl J E Hasselberg och kom vid boskiftet i Grundsunda prästgård sommaren 1939 till prosten B Hasselberg i Hällesjö."

Osignerade arbeten:

Utdragssoffa Dat 1842 PAS, Hembygdsgården, Ljungdalen, Storsjö kapellförsaml.
 Ståndur Dat 1848, ursprung Undersåker, Jämtland, JML 4211. Enligt givarens uppgifter tillverkat av "Lill-Ola i Vålådalen".
 Skåp Ursprung Undersåker, JML, u n.
 Stol Ursprung Undersåker, NM 105 939. Under botten med rödkrita "Tillhör Bonden Olof Rickardson och Stina JonsDotter, Ottsjö. 1845".

Hansson, Henrik, 1807–ca 1860

Glöte, Linsell

F 22/9 1807 i Funäsdalen.
 Verksam under 1800-talets förra hälft i Ljungbergsskolans traditioner. Elevskap till Ljungbergs tidsmässigt uteslutet.
 Kallades Stor-Henrik eller Henrik på Högen.
 1831 g m Ingeborg Larsdotter f 1809, d 1858. Sex barn. Familjen flyttade 1845 till Glöte i Linsell.
 1850 uppgives Hansson ha fordringar i ett dödsbo i Funäsdalen, vilket möjligen kan innebära snickararvode (Hede tgl AI:7:30 ÖLA). I Husförhörslängd (Linsell AI:5) antecknas "sjuklig, fatig" och makarna anges som inhysseshjon. Bouppteckning saknas.

Möbeltillverkning

Attribuering enbart grundad på traditionsuppgifter.
 Skåp med uppgift om tillverkare, JLM utan invnr.
 Utdragssoffa, JLM.
 Utdragssoffa, publ av Jansson, Jämtten 1928 som arbete av Stor Henrik.
 Förstukvist till bagarstuga, Glöte, Linsell.
 Utdragssoffa, priv ägo (1980), A Thunell, Ransjö, Linsäll.

Hedin, Jöns, f omkr 1684, dödsår obekant

Hede

Mönsterskrivare och bildhuggare.
 Uppgives i födelse- och dopböckerna som mönsterskrivare, men kan ej återfinnas i de jämtländska rullorna 1686 och 1720, ÖLA, varför han

Kartusch med akantusskärning förvarad i Ljungbergsgården med familjetradition att den skulle vara Ljungbergs mästestycke, utförd i apelträ. Inskription på baksidan upptar ordet apelträ som enda fullt läsliga ord. Allt är till alla delar felaktigt. Ljungberg har aldrig skurit akantusdekor. Materialet är inte apel utan valnöt (enligt utförd träanalys på Träforskningslaboratoriet i Stockholm). Det är inte fråga om ett mästestycke. Kartuschen är med stor sannolikhet skuren av härjedalingen Jöns Hedin som arbetade med just denna typ av skärning. (Text på ljudtaket till Hede kyrkas predikstol.) Foto NMs fotoarkiv.

kan ha tjänstgjort däremellan. Familjen har flyttat mycket, tidvis varit bosatt i Hallen och Berg, vilket framgår av barnens fördelseorter. På 1730-talet bosatt i Hede och kallas i hfl för Mons(ieur) Hedin. Han uppgives här år 1738 vara 54 år gammal och hustrun 50 (Ljusnedal C:1, som även innehåller hfl för Hede, sid 255 ÖLA). G m Wendela Wirck.

Fem barn: Valentin, f 1711 i Hallen, Märta f 1712 i Berg på Galhammaren, som var mönsterskrivareboställe, Stina f 1714 i Berg, Halvard f omkr 1720 okänd ort, Jöns f 1721 i Berg. Uppgifter i dödbok, liksom bouppteckning, saknas i ÖLA.

Kyrkligt beställningsarbete

1731 Alsens ka, snidat 22 bilder till läktaren.

Räk.,

1732 Alsens ka, snidat fem bilder till predikstolen.

Räk., ÖLA

1733 Offerdals ka, snickrat skranket kring dopängeln, evangelisterna till predikstolen och "druvorna".

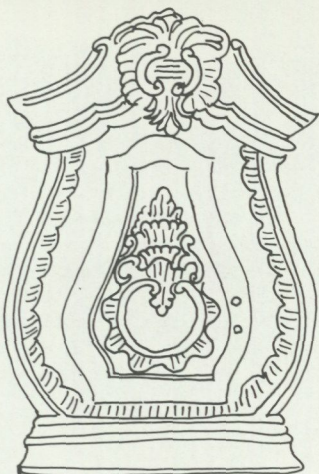
Räk., ÖLA

1735 Hede ka, ljudtak till predikstolen.

Räk., ÖLA

Hede ka, snidat dopängeln, signerad JH 1735, ej upptagen i Räk. och troligen skänkt av bildhuggaren själv.

Kartusch, odaterad, med akantusskärning som har stora likheter med dekoren på ljudtaket. Har felaktigt gått under benämning av "Ljungbergs mästestycke".

*Hängskåp, tillskrivet Olof Ingebriktsson.
NM 103 735.*

Ingebriktsson, Olof, 1773–1854

Tännäs sn

Bonde, smed och snickare.

Son till nämndemannen Ingebrikt Olofsson och h h Gunilla Staffansdotter.

G m Karin Hansdotter f 1787, barn: Ingebrikt, f 1818 och Gunnilla, f 1823.

Har troligen varit Jöns Ljungbergs elev, vilket dock ej kunnat arkivaliskt styrkas.

Bouppteckningen upptar en omfattande smides- och snickarutrustning. Av silver ägde han 1 bägare och ett särkspänne. Av möbler ett större skåp, ett enklare skåp, ett "hill"skåp, ett litet målat skåp, en väggklocka med fodral, en soffa, ett bord med låda, tre stolar. Lön avgår till pigan Lisa Larsdotter för tre år med 10 rdl. Summa tillgångar 388 rdl banco. Vid bouppteckningen nämnes som hans arvinge "enda barnet sjukliga och med svår fallandesot behäftade 33-åriga dottern Gunilla Olofsdotter", vilken avled strax efter fadern. Hede tgl AII:8:43, ÖLA.

Kyrkligt beställningsarbete

1801	Tännäs ka, utvändig målning av kyrkan	Räk., ÖLA
1805	Hede ka, ej specificerat arbete	Räk., ÖLA
1805–06	Tännäs ka, målning av sakristiedörren, smidesarbete.	Räk., ÖLA

1810	Vemdalens ka, snickring av läktare tillsammans med klockaren Jöns Grym.	Räk., ÖLA
1811	Vemdalens ka, korbågen, i Räk. kallad "pyramider".	Räk., ÖLA
1824	Lillhärads ka, läktarbygge.	

Möbeltillverkning

Inga arbeten är signerade. Förteckningen grundar sig enbart på traditionsuppgifter.

Skänkskåp	Med öppen mellandel, dat 1811, JOS KSD, Vemdalens hembygdsförening.
Ståndur	Dat 1822, IHD och CSB/C(hristian) S(vensson) B(uhr) 1843. Fornparken, Funäsdalen, Tännäs sn. Enligt framlidne Olof Jansson tillverkat av Ingebriktsson. (1959)
Hängskåp	Utan ägaruppgift. Publ av Jansson 1929 med uppgift om Ingebriktsson som tillverkare.
Ståndur	Utan ägaruppgift, publ av Jansson om Ingebriktsson som tillverkare.
Skåp	Dateringen 1789 möjligen sekundär. Nymålat. Priv ägo Sundins dödsbo. Familjen inflyttad från Tännäs. Släkttradition om Ingebriktsson som tillverkare.
Ståndur	H(alvar) O(laf) S(on) M(agnhild) G(uttorms) D(otter) ägarens morfars föräldrar. Priv ägo (1959) Olof Liljegren Tjärnbräcka, Tännäs sn. Släkttradition om Ingebriktsson som tillverkare.
Hängskåp	NM inv nr 103 735
Spegel	NM 103 420.

Ingebriktsson har efterlämnat strödda dagboksanteckningar mellan åren 1799–1847. (Fotostatkopia i Ulma, nr 18920.) Anteckningar har gjorts för sådd och skörd, arbetsresor och möbeltillverkning för avsalu. Han har även verkat som smed och byggmästare vid sidan av jordbruket och tillverkat ett stort antal lås, snäppare, hästskor och många dussin knappar.

Av möbler har han enligt anteckningarna tillverkat och sålt:

1799	2 kistor, ett skrin och ett klockfodral. Kistorna tar han 2 dlr stycket för, klockfodralet kostar 3.
------	--

- 1800 1 bord och 1 skrin
 1801 1 kista, 2 skåp, 1 säng. Här antecknas "kyrkan 10 dlr" vilket stämmer med att han erhöill denna summa enligt kyrkoräkenskaperna för att han företog utvärdig målning av Tännäs ka detta år.
 1802 5 skåp, 2 kistor
 1808 "Et skåp till Kasper Andersson och Börret Nils dotter Bågossen (?), 3 al och 11 tum högt, 2½ al Bret utvärdigt"
 1821 1 schatull (siältul)
 1822 1 soffä
 1841 1 skåp 7 rdl
 1844 "1 skrin til Corpralen Fialström, ditto til fröbärg." Produktionen är mycket större än så, anteckningarna är sporadiskt förda och mellan åren 1808–1820 saknas notationer helt.

Anteckningarna om de olika familjemedlemmarnas resor utgöres vanligen av avrese- och hemkomstdatum. När hustrun, Karin Hansdotter, vistats i Hälsingland mellan den 18.10 1817 och den 14.3 1818 betyder detta troligen en arbetsresa för linspånad till förbättring av familjens ekonomi, även om detta ej utsäges. Olofs egen resa till Härdal (Lillhärdal) 6 veckor på våren 1824 sammanfaller med ett läktarbygge i Lillhärdals kyrka och gäller säkerligen detta. 1836 anges att han far till Medskogen för att snickra.

De många resorna med dottern Gunnil "för att söka hälsbot" vittnar om familjens tragedi. Det enda barn, som uppnådde vuxen ålder var behäftat med fallandesot. Man reser med henne till Trondhjem, till Jämtland, till Söderhamn för att söka "hälsbot". Man dricker brunn i Hede men utan det önskade resultatet. Efter hustruns begravning 10 januari 1847 upphör Olof helt sina notationer.

Utdrag ur dagboken delvis publicerade av Emil Salomonsson. Två konsthantverkare. Bilder från västra Härjedalen, Sveg 1932 och i Lossen, Liv och arbete vid en Härjedalssjö, där särskilt Ingebriktssons anteckningar om jordbruk och fåbodskötsel beaktats.

Ljungberg, Jöns

Funäsdalen

F 1736 i Ljungdalen i Storsjö kapellförsamling, d 19/9 1818 i Hede av "stenpassion".
 Son till bonden Anders Jönsson och Märeta Persdotter från Västhögen.
 1774 g m Lisa Grip 1750–1784.

Dotter: Christina Märta f 1775–1837, bouppt Hede tgl AI:2:92.

Hade även en dotter före äktenskapet f 27/2 1771 med Ingeborg Svensdotter i Tännäs.

Utbildning: Ljungberg lämnade Ljungdalen 1756. Inskrevs som gesäll hos schatullmakaren Isaac Ahlgren i Stockholm 1757 (efter Ahlgrens död ovisst vem som omhändertog utbildningen). Utskriven efter behörigt gesällprov 1761 (Stockholms loflige snickarämbete, In- och utskrivningsbok. NM:s skräarkiv). I samband härmed begärs börsbrev (Hede tgl, AI:4 sid 13 ÖLA).

Åren 1761–63 antagligen på vandring med beställningsarbete i Gävle (enligt uppgift i gravtal från 1818, förvarat i priv ägo och sedermera förkommet.)

Från 1782–1810 gränstullvaktmästare vid Funäsdalens gränstull, s k Besökare.

Av gick med pension och tillbragte sina sista år i Ljungdalen på sin födelsegård. Avled vid 82 års ålder 19/9 1818.

Bouppteckning saknas efter Ljungberg. Hustruns är fragmentarisk.

Kort levnadsteckning för Ljungberg lämnas i Personella berättelser i Generaltullarrendesocieteten, Överdirektörens vid Sjötullen arkiv, Riksarkivet. År 1806 nämnes i årsrapporten från Funäsdalens gränsetull följande: "Wachtmästaren Jöns Ljungberg, 70 år, född i Ljungdalen af Hede pastorat. Sedan han i yngre åren hos kronofogden Sporenberg i Sveg lärt räkna och skrifwa, begaf han sig till Stockholm och öfwade sig uti Snickare och Phanér arbete. Återkommen till födelseorten wistades han wid Ljusnedals Bruk till dess han under det 1 juli 1782 högwederböriligen konstituerad uti påföljande November månad tillträdde Wachtmästare sysslan härstädes, den han nu endast wid tullbommen kan bestrida. Oseden att öfwerlasta sig med starka drycker, hwarföre han wid Gränse Tull Rätten blifwit tilltalad har han ändrat och detta år wisat sig nyckter och anständig. Bekommit lön 25 Rdl Banco".

Kyrkligt beställningsarbete

1756	Storsjö kapell, nummer-tavla som han skänkt "före thess afresa till Stockholm" inv fört LI:1 sid 315. Numera förkommen.	Räk., ÖLA
1763–64	Vemdalens ka, predikstolen och "åtskilligt arbete".	Räk., ÖLA

1773	Gravvård, snidad i trä, nu i Funäsdalens museum.				dikstolskorgen, eller i varje fall den omgivande snidade blomsterdekoren, bokstolen, den snidade dörren vid predikstolsuppgången, samt möjligen även de fönsteröverstycken med kartuscher, som nu kröner de sex fönstren.	
1773	Ljusnedals kapell, nummertavla enl inv fört.	Räk., Priv äg 1960.			Dessa arbeten, utförda för den tidigare kyrkan, har överförts till det nya kyrkobygget 1812. Denna uppfattning har framlidne P G Hamberg uttryckt i sitt posthuma manuskript för Sveriges kyrkor vid beskrivningen av Kapelletts inredning.	
1775	Tännäs ka "ram till konungens tal". Nu i Funäsdalens museum.	Räk., ÖLA				
1775	Lillhårdals ka, ram till Gustaf III:s tal. På baksidan med blyerts signerad "Denna ramen är förfärdigad af Manufactoristen J Ljungberg Anno 1775 D 8 Febr". Avbildad av P G Hamberg, Lillhårdals kyrka sid 202.					
1776	Lillhårdals ka, nummertavla, ej nämnd i Räk, tillskrives Ljungberg på stilkritiska grunder. Enligt inskription i kartuschen skänkt d å. Avbildad av P G Hamberg, Lillhårdals ka, sid 183.		1790	Hede ka, predikstolen.	Räk., ÖLA	
			1796-97	Tännäs ka, ledde ombyggnad och renovering.	Räk., ÖLA	
			1810	Storsjö kapell, nummertavla. Ljuskronan i Ljusnedals kapell tillskrives honom på stilkritiska grunder. Ej arkivaliskt styrkt.	Räk., ÖLA	
1777	Hede ka, ej specificerat men högt betalt arbete (959 dlr kmt) som torde ha omfattat altarring, korbåge, dörrar m m.	Räk., ÖLA				
1779	Hede ka, ej specificerat arbete.	Räk., ÖLA	1812	Storsjö kapell, bord, enkelt gråmålat med en låda. På lådans undersida inskrift i blyerts med Ljungbergs handstil "F(örfärdig)at 1812 3/4." Står i sakistan.		
1780	Lillhårdals ka, nummertavla, pendang till ovanstående. Ljungbergs namn ej nämnt i Räk. Daterad 1780.					
1780-81	Storsjö kapell, ej specificerat "snickeri och bildhuggar-arbete", sannolikt omfattande: ytterportalen, (ej längre på plats), ingångsdörren (målad 1787 av Pehr Sundin), bänkskrank med genombruten blomdekori, f d takdekori med snidad ram (nu placerad på ena långväggen), skulpterade detaljer till altaruppsättning (nu inkomponerade i 1812 års skenarkitektur), pre-	Räk., ÖLA				

Odaterade arbeten, ej specificerade i Räk.

Ljusnedals kapell, Ljuskrona snidad av trä, odaterad osignerad.

Ljusnedals kapell, enkel ram till Gustaf III:s tal. På baksidan signerad "Denna Ram är förfärdigad af J. Ljungberg". Odaterad.

Tännäs kyrka, predikstol, i delar, nu förvarad på kyrkvinden, rokokosvängd korg, målad i blekblått med allegorisk kvinnofigur, snidad i upphöjd relief. Kvinnofiguren bär de sju inseglen och flankeras av lammet med korsfanan. (Förlagan torde vara hämtad från försättsbladet till Karl XII:s bibel, varav ett ex förvaras i kyrkan.) Predikstolen är odaterad, ej nämnd i Räk och ej heller ljuskronan i trä, som Ljungberg otvivelaktigt bör ha utfört.

Möbeltillverkning

Signerade arbeten:

Karmstol I botten signerad "Förfärdigad av Jöns Ljungberg i Ljungdalen 1800 (eller 1810)". NM 292 073.

Dörr Snidad med rankor och blomsterkorg. På baksidan påskrift "Förfärdigad af Jöns Ljungberg År 1750. Reparerad av Staffan Berglund under Maj månad 1891". (Hela inskriften torde ha tillkommit vid renoveringstillfället).

Priv ägo, G Långström, Ljusnedal, Tännäs sn.

Sekretär Med skrivklaff och lådinredning fanerad med plommonträ, lönn m fl träslag på blindträ av furu. Knoppar svarvade av horn, sannolikt renhorn. På skrivklaffen initialerna WH.

Under en av smålådorna blyertsinskrift "Denna Ch... Förfärdigad af Manufaktör Jöns Lj... berg år 1776 17 Jul..." Handstilen är inte Ljungbergs men utförd med 1700-talsskrift. Initialerna W H står för Wilhelm Huss, 1757–1845, senare prost i Ljustorp, gift med Gert...¹ Margareta Huss, dotter till brukspredikanten Vagenius i Ljusnedal. Priv ägo hos prostparets dotterdotters sondotter, Stockholm.

Byrå I rutfaner med samma härkomst som ovan, signerad under skivan.

Dubbelskåp Med rutfanér, enligt familjetradition tillverkat av Jöns Ljungberg för brukspatron vid Ljusnedals bruk. På understa lådan med blyerts signerad "J. Ljungberg". Priv ägo, G Långström, Ljusnedal, Tännäs sn.

Osignerade arbeten:

Byrå med rutfanér Tillverkartradition som ovan. Priv ägo, A Långström, Sörmon, Tännäs sn.

Stolar 6 st Med genombruten balusterbricka i rokokostil. Tillverkartradition som ovan.

Priv ägo, A Långström, Sörmon, Tännäs sn.

Bord med rutfanerad skiva Tillverkartradition som ovan. Priv ägo, A Långström, Sörmon, Tännäs sn.

Dubbelskåp Med snidad ranka, rutfanér. På stilkritiska grunder tillskrivet Ljungberg. Utan härkomstuppgifter, JLM.

Skrin i plommonträ Med rutfaner. Priv ägo, C Landén, Äs.

Arkitekturdetaljer:

Förstukvist Med dubbla karnissvängda stöd, snidade blommor och upphöjda, refflade blad. Odaterad och osignerad. Tradition om tillverkare lämnad av framlidne O Jansson. Museet i Funäsdalen.

Persson, Olof, 1794–1875

Ljungdalen, Storsjö kapellförsamling

Bonde och snickare.

Tillhörde den s k Ljungbergsskolan.

1827 g m Gunilla Månsdotter, 1805–1891.

Barn: Kerstin f 1829, Stina Märtha f 1831, Måns f 1834.

(Hfl Storsjö AI:3, ÖLA och dödbok hos PÅ i Storsjö kapell.)

Möbeltillverkning

Osignerade arbeten:

Utdragssäng

Soffa samtliga tillverkade tillsammans med brodern Per, enl uppgift av Janson, 1928 sid 85 och 89. Skåp dat 1839

Skåpsäng Med klocka, Fornparken, Funäsdalen, Tännäs sn, tillverkad av bröderna Persson enligt muntlig uppgift av Olof Jansson (1959).

Stol Daterad 1840 JES.

Priv ägo Sven Eriksson, Skålan, Klövsjö sn, Jämtland. Stolen är publicerad 1925 av Erixon, Möbler och heminredning 1925 bild 728 och han har där traditionsuppgift att den skulle vara tillverkad av Per Persson från Storsjö efter modell av Ljungberg.

Stol Utformad i nära anslutning till Klövsjö-exemplet. Härkomstuppgift saknas. JLM u n. Storsjö kapellförsamling.

- 1 1920-talets stora bebyggelseinventeringar drevs över hela landet av Etnologiska undersökningen. Ett omfattande foto- och arkivmaterial av nu mestadels försvunnen arkitektur förvaras i Nordiska museet.

På 1950-talet gjordes en bred undersökning av Bruksvallarna från Nordiska museet av docent Anna Maja Nylén. Genom hennes för tidiga bortgång har det stora materialet förblivit opublicerat och är endast kortfattat redovisat i *Fataburen 1958*, En fjällby, något om en byundersökning i Härjedalen.

1958–61 genomfördes vid Jämtlands läns museum en inventering av det äldre möbelbeståndet av Jämtland och Härjedalen, varifrån det mesta av bildmaterialet är hämtat.

Samtidigt gjordes en djupundersökning av byarna kring sjön Lossen av Riksantikvarieämbetet i samarbete med Jämtlands läns museum redovisat i *Lossen, Liv och arbete kring en Härjedalssjö*.

- 2 Den gängse uppfattningen att Jämtlands och Härjedalens rokokostil är norskinfluerad har bland annat framförts av Manne Hofrén i Norrländska konstprovinser s 18, Sigurd Erixon i *Hur Norge och Sverige mötas* s 285, Anne Marie Franzén i *Svenskt folkligt möbelmåleri* s 15, Sigfrid Svensson i *Allmogemöbler* bildtext till fig 24 och 25.
- 3 Uppgifterna från Ljungbergs barndom hämtade ur gravtal som f komminister Carl Wagelin höll vid Ljungbergs bår. Wagelin, f 1782, var samtida med Ljungberg och bör ha känt honom väl, och uppgifterna om Ljungbergs tidiga år har han antagligen fått av denne personligen. Gravtalet är endast känt genom den partiella publicering det fått i *Jämten 1920* av E Festin i Wemdalens kyrka, s 91 och O Jansson i *Jämten 1928* i uppsatsen Kapten Grips döttrar, s 86 ff. Bägge författarna har läst talet separat men direktcitaten har verbala olikheter. Sakuppgifterna är dock de samma. Handlingen har varit i O Janssons privata ägo men har efter hans död ej kunnat påträffas.

I de Personella berättelserna uppges 1804 att Ljungberg lärt sig räkna och skriva hos Sporenberg i Sveg (stavningen växlar). Under alla omständigheter har han vistats i Sveg som ung gosse. Se registret.

Petter Spårnberg, (Spårnberg, Sporenberg), d 1763, var 1728–1757 kronobefallningsman över Härjedalen, g m Catharina

Elff, hans företrädarens dotter. Detta var ett inflytelserikt par i goda ekonomiska omständigheter. De gjorde flera donationer till pastoratets kyrkor.

Uppgiften om bokhållare Råmarks blida lynne är hämtat ur E A Jansson, *Ljusnedals bruks krönika* s 80.

- 4 Isaac Ahlgren 1719–1758 hann endast vara mästare i knappa två år. Änkan gifte om sig med snickarmästaren Erich Holm, som möjligen kan ha lett den fortsatta utbildningen. Uppgifter om Ahlgren och Holm lämnas av Andrén, E, Snickare, schatullmakare och ebenister i Stockholm, s 55 och 95.
- 5 Föreläggande om obligatoriskt gesällprov fastställdes 1751, men ej vari detta skulle bestå. En mästare tillverkade vid denna tid vanligen ett kabinetskåp av sk mästestycketyper.
- 6 Om Edlers verksamhet se P G Hamberg, *I kor och skepp*, s 314, Ingrid Telhammar, *Predikstolar och predikstolskonst*, personregistret, samt Per Nilsson-Tanner i *Johan Edler d ä*, 1962.
- 7 Den mycket noggranne E A Jansson nämner endast i förbigående Jöns Ljungberg som konstmästare på 1760–70-talen i *Ljusnedals bruks krönika*, s 167, och redovisar honom inte på lönelistorna. O Jansson har sannolikt sina uppgifter från Wagelins gravtal. I de personella berättelserna för 1806 uppgives endast att han "vistats vid" bruket före anställningen vid gränstullen. (Jfr registret.) Själv kallade sig Ljungberg för manufaktör, då han signerade möbler på 1770-talet.
- 8 Nygård-Nilssen, *Norsk Jernskulptur*, del II, s 61 och 83 ff samt registret för ugnarna nr 666 och 667. Han visar här ett detaljerat jämförelsematerial mellan Mostad och Ljusnedal.
- 9 Om Ljusnedals-patronens norska studieresor se E A Jansson a a, s 108.
- 10 Nygård Nilssens antagande att Ljungberg skulle ha ritat ugnspatriserna inspirerad av samerna i trakten är orimligt. Motivet torde vara inspirerat av Schefferus mycket spridda framställning av samen åkande i akja. Johannes Schefferus *Laponia*, tryckt 1673, blev snabbt översatt till ett flertal språk och illustrationen med samerna oerhört spridd och kopierad. I någon form ligger den till grund för Ljusnedals-ekipaget.
- 11 1781 anges i bouppteckning efter kapten Grip i Brunflo att dottern Lisa och hennes make vistades i Norge. Brunflo tgl F:6:2, ÖLA.

- 12 Olof Jansson i Kapten Grips döttrar, *Jämten 1928* återger en fantasifylld tradition om Blacken, en ökad förbrytare. Ljungberg skulle ha avbildat denne som portalfigur på Stiftsgården i Trondhjem.
- 13 Uppgiften om traktens ståndspersoner ur Hülphers, *Samlingar till en beskrifning, Härjedalen*, s 14.
- 14 Överdirektörens vid Sjtötullen arkiv, Personella berättelser och Anmärkningspunkter 1785–1806, Riksarkivet. Tullnärerna lämnar här årligen uppgifter om personalen, både beträffande tjänsteupdrag och personligt uppförande m m.
- 15 Undersökningen skedde inför den planerade och senare genomförda sänkningen av sjön Lossen och redovisades i boken *Lossen, Liv och arbete vid en Härjedals-sjö* 1961.
- 16 Schissler, Per, *Herjedalens hushållning . . .* gjorde på en resa till Norrige 1750 . . . 1758 och 1760 på schäferireser därstädes. S 40 ff.
- 17 Hülphers a a s 1.
- 18 Robsahms anteckningar i Swab-Robsahm, *Journal under en resa . . .* 1796, s 59.
- 19 Hülphers a a, s 79.
- 20 J W Schmidt i Reise durch einige schwedische Provinzen, s 219 ff.
- 21 (Hede tgl AI:13:6). Eftersom hon avled barnlös gick bohatet till den tredje makens andra hustru, med samma namn, och färmöblerna dyker upp för andra gången i bouppteckningen efter fru Christina Södergren död 1839 (Hede tgl AII:4:1, ÖLA) för att sedan övergå till hennes svägerska bondhustrun Kerstin Jonsdotter (Hede tgl AI:20:4, ÖLA). Både jordegendomar och inventarier kom genom arv och försäljning över till familjen Långström, inom vilken Ljungbergs fanerade möbler ännu idag befinner sig.
- 22 Sammanlagt har 1000-talet bouppteckningar kollationerats, fördelade på Hede tingslag i Härjedalen och Lits tingslag i Jämtland. Materialet är stort nog att utgöra statistiskt underlag, men en jämförande statistik över förmögenhetsförhållandena kan knappast anses nödvändig att genomföra för denna undersökning.
- 23 I Tjärnbräcka, Tännäs socken, intervjuade författaren 1958 en då över 90-årig kvinna fru Magnhild Liljegren. Denna berättade att hennes farmor, född 1816, som 10-åring sänts i ett ärende till gränstullen och där hade hon blivit bjuden på kaffe. Det var första gången i flickans liv som hon såg kaffe och visste inte om det skulle drickas eller ätas med sked och avvaktade i smyg hur de andra skulle bete sig. Mera härom i kapitlet Matvanor i Lossen, Liv och arbete, s 109.
- 24 Se not 2.
- 25 Kaptenen Carl Hofverberg och dragonen Jonas Granberg var det konstnärsteam som skapade det första större arbetet i rokokostil i Jämtland – det nu nerbrunna altaret i Rödöns kyrka 1747–1750. Den jämtländska rokokon skulle sedan fulländas av John Edler d ä. Om Edler se Hamberg och Telhammar a a i not 7 ovan och om Granberg, Nodermann, Jonas Granberg en jämtländsk kyrkokonstnär, Jämten 1961.

Källor och litteratur

Otryckta

Riksarkivet, Stockholm. Generaltullarrendesocieteten, Överdirektörens vid Sjtötullen arkiv, Personella berättelser. Mantalslängder.

Nordiska museets arkiv. Stockholm. Stockholms loflige snickarämbete. In och utskrivningsbok, 1752–1785.

Uppsala Landsmålsarkiv (ULMA). Dagboksanteckningar efter Olof Ingebriktsson (ULMA 1892).

Landsarkivet i Östersund (ÖLA).

Generalmönsterrullor (GM).

Födelse- och dödböcker.

Lysnings- och vigselböcker.

Död- och begravningsböcker.

Kyrkoräkenskaper (Räk).

Inventarieförteckningar.

Franzén, A. M., Svensk folkligt möbelmåleri, lic avhandl otryckt. Folklivsarkivet vid Lunds universitet (LUF).

Gravtal hållet av komminister Carl Wagelin 1818, partiellt publicerat. Priv äg. Originalhandlingen förkommen.

Nodermann, M., Målade och snidade möbler i Jämtland och Härjedalen. Licentiatavhandling, 1961. Folklivsarkivet vid Lunds universitet (LUF).

Tryckta

Ambrosiani, S., Järnkakelugnar och järnugnar, Fataburen 1906.

Andrén, E., Snickare och schatullmakare och ebenister i Stockholm under skråtiden, 1973.

Bygdén, L., Härnösands stifts herdaminnen, 1924.

- Erixon, S.*, Folklig möbelkultur i Svenska bygder, 1938.
- Hur Norge och Sverige mötas. Bidrag till bondesamfundets historia. Del 2. Oslo 1933.
 - Våra konstnärliga landskapskaraktärer. Svenska kulturbilder. Del 7. 1931.
- Festín, E.*,
- Wemdalens kyrka, Jämten 1920.
- Hamberg, P. G.*, I kor och skepp, ingår i Härnösands stift i ord och bild 1953.
- Wemdalens kyrka, Jämten 1961.
- Hamberg, P. G., och Berlin-Hamberg, Ulla*, Kyrkor i Härjedalen. Lillhårdals kyrka, Sveriges kyrkans konsthistoriska inventarium, häfte 103, 1965.
- Hülphers, A.*, Samlingar till en Beskrifning öfwer Norrland, Tredje samlingen om Herjedalen, 1777.
- Jansson, E. A.*, Ljusnedals bruks krönika, 1958.
- Jansson, O.*, En landshövdingeres resa till Härjedalen på 1770-talet. Jämten 1960.
- Kapten Grips döttrar, Jämten 1928.
- Nilsson-Tannér, P.*, Johan Edler d.ä., En snickarkonstens mästare, 1962.
- Nodermann, M.*, Jonas Granberg, Jämten 1961.
- Krigare och konstnärer. En översikt av bildhuggare, målare, snickare och byggmästare, knutna till den jämtländska krigsmakten. Ingår i Kungl Jämtlands Fältjägerregimentes historia. 1964.
 - Några möbelkonstnärer i Jämtland och Härjedalen, i Jämten 1959.
- Nylén, A.-M.*, En fjällby. Något om en byundersökning i Härjedalen, Fataburen 1958.
- Lossen.* Liv och arbete vid en härjedalssjö, Hvarfner, H., Björkquist, L., Kvarning, L. Å., Nodermann, M., 1961.
- Nygård-Nilssen, A.*, Norsk Jernskulptur, Andet bind. Oslo 1944.
- Rasa, C. M.*, Resenärer i Härjedalen från medeltid till 1924, Fornvårdaren nr 16.
- Robsahm, C. M. och Swab, A.*, Resa genom Härjedalen till Norge och Rörås kopparverk 1796. Med inledning och anmärkningar, utg av Herman Richter. Stockholm 1938. Jernkontorets bergshistoriska skrifter, 6.
- Salomonsson, E.*, Bilder från västra Härjedalen, 1932.
- Schissler, P.*, Herjeådalens hushållning författade med anmärkningar theröfwer gjorde på en resa till Norrige 1750 och sedermera 1758 och 1760 på schäferiresor därstädes, 1770.
- Scheffer, J.*, Histoire de la Laponie. Paris 1678.
- Schmidt, J. W.*, Reise durch einige schwedische Provinzen bis zu den südlichen Wohnplätzen der nomadischen Lappen. Mit malerische Ansichten gezeichnet nach det Natur von Carl Gustaf Gillberg. Hamburg 1801.
- Sehlin, C.*, En resa genom Härjedalen 1799, Jämten 1929.
- Swab, A. och Robsahm, C. M.*, Journal under en resa genom Gästrikland, Hälsingland och Härjedalen till Rörås kopparverk i Norge. Förrettad på bergsrådet baron Hermelins bekostnad och efter dess instruktioner år 1796. Med inledning och register utg av Herman Richter. Lund 1940.
- Telhammer, I.*, Predikstolmakare och predikstolskonst före 1777, 1978.
- Ullberg, G.*, Huså bruks historia, 1967.

Förkortningar

GM	Generalmönsterrulla
Hfl	Husförhörslängd
JLM	Jämtlands läns museum
LUF	Folklivsarkivet i Lund
NM	Nordiska museet
Pä	Pastorsämbetet
Räk	Kyrkoräkenskaper
Tgl	Tingslag
ULMA	Uppsala Dialekt- och Folkminnesarkiv
Vol	Volym
ÖLA	Landsarkivet i Östersund

Summary

Jöns Ljungberg – the artistic custom-house attendant in the Härjedalen mountains

In western Härjedalen near the Norwegian frontier one finds provincial furniture in a highly imaginative and gaily coloured rococo style.

It is astonishing that so productive a school of furniture had been active in these isolated regions where at that time there was no public road.

The nearest town was Rörås on the Norwegian side of the frontier and it has been generally considered that this rococo influence came from Norway. But there are other factors to bear in mind.

In the 1760's and 1770's iron ore was mined

with some success in the Härjedalen mountains, and at Ljusnedal an iron-works with a *corps de logi* was built in that mountainous area. For a time it created work opportunities and attracted people to the district.

The most significant outcome was the individual artistic achievement. The man who was the initiator of this school of furniture and who brought rococo to Härjedalen was not a Norwegian but a Swedish peasant lad, from Ljungdalen, Jöns Ljungberg (1736–1818).

He had qualified in Stockholm as a cabinet-maker and returned to his poverty-stricken home country where he worked as church furnisher and cabinet-maker. His fixed point was as "konstmästare", responsible for the artistic work at

the Ljusnedal ironworks. The management had great difficulty in keeping the work running, in the bitter climate and with the troublesome transport conditions. Jöns Ljungberg could not stay on as "konstmästare" but took on the job of custom-house attendant at the Funäsdalen frontier toll. The circle of customers for veneered furniture was not large—it was confined to the ironworks proprietor and a few clergymen's families. Ljungberg then changed his furniture production to suit peasants and charcoalburners.

In his footsteps there followed a cabinet-making school, many of whose adepts are known by name. During half a century they worked in Ljungberg's traditions and his rococo survived both the Gustavian and the Empire epochs.